

A large, hand-painted yellow circle with a textured, brushstroke-like border is centered on a background of crumpled white paper. The text is centered within this circle.

**BRANITELJI I
BRANITELJKE
LJUDSKIH PRAVA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

**PRAVA, POLOŽAJ I PREPREKE
(2023 – 2024)**

**BRANITELJI I BRANITELJKE LJUDSKIH
PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI –
PRAVA, POLOŽAJ I PREPREKE
(2023 – 2024)**

Banja Luka, novembar 2024.

NASLOV: „BRANITELJI I BRANITELJKE LJUDSKIH PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI – PRAVA, POLOŽAJ I PREPREKE (2023 – 2024)”

ISTRAŽIVAČI/CE: Amil Brković, Dejan Lučka, Dragana Dardić, Ena Kljajić Grgić, Jovana Đukić

UREDNIK: Dejan Lučka

LEKTURA I KOREKTURA: Saša Četojević

DIZAJN: Dajan Špirić

IZDAVAČ: Kuća ljudskih prava Banja Luka

TIRAŽ: 200

Kingdom of the Netherlands

Projekat finansira Vlada Kraljevine Nizozemske kroz MATRA program. Sadržaj Izveštaja o stanju branitelja i braniteljki ljudskih prava u Bosni i Hercegovini odgovornost je Helsinškog parlamenta građana Banja Luka i ne mora nužno odražavati stavove Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Nizozemske.

Mišljenja izražena u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno mišljenja Fondacije Kuća Ljudskih Prava.

SADRŽAJ

Uvodnik	1
Metodologija	4
1. Ko su branitelji/ke ljudskih prava?	7
2. Pravni položaj branitelja/ki ljudskih prava u BiH	10
3. Borba protiv dezinformacija <i>Kontekst: Antirodni pokreti</i>	13
3.1. Kako je sve počelo?	13
3.2. Stvaranje straha kroz dezinformacije	15
3.3. Institucionalna šutnja i podrška	17
4. Osigurati učešće i angažovanje javnosti <i>Kontekst: Zakoni o slobodi pristupa informacijama u BiH</i>	21
4.1. Analiza zakonskog okvira	21
4.2. Manjkavosti novog propisa i problemi u praksi	23
4.3. Problematika žalbenog postupka i inspeksijskog nadzora	26
5. Ukidanje kriminalizacije branjenja ljudskih prava <i>Kontekst: Kriminalizacija klevete u Republici Srpskoj</i>	30
5.1. Aktivisti/kinje i organizacije u doba gušenja kritike	32
5.2. Korak unazad	35
5.3. Statistički pregled: Krivične prijave i optužnice za klevetu	37
6. Zaštita branitelja/ki životne sredine <i>Kontekst: SLAPP, neusklađenost postupanja i odnos sa kompanijama i međunarodnim akterima</i>	40
6.1. SLAPP i zastrašivanje	41
6.2. Fragmentacija odgovornosti i neharmonizovanost	43
6.3. Odnos s velikim kompanijama i međunarodna zajednica	46
7. Podrška braniteljima/kama ljudskih prava koji rade u konfliktnim i postkonfliktnim situacijama <i>Kontekst: Nedostatak konkretnih akcija i institucionalne podrške izgradnji održivog mira</i>	51
7.1. Tromost institucija vs protok vremena	52
7.2. Ignorisanje i/ili diskreditacija	54
7.3. Tenzije i ratnohuškački narativi	56
Umjesto zaključka – preporuke	59
Izvori	63
Publikacije, internet i korespondencija	63
Pravo	70
Pristup informacijama	74
Intervjui i prepiske	74

Skraćenice:

Branitelji/ke ljudskih prava; Branitelji/ce ljudskih prava – Branitelji i braniteljke ljudskih prava

BiH – Bosna i Hercegovina

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

RS – Republika Srpska

BD – Brčko distrikt Bosne i Hercegovine

EU – Evropska unija

Organizacija ujedinjenih nacija – Ujedinjene nacije; UN

KZRS – Krivični zakonik Republike Srpske

Deklaracija – Deklaracija o pravima i odgovornostima pojedinaca/ki, grupa i društvenih organa u unapređivanju i zaštiti univerzalno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda

TI BiH – Transparency International u Bosni i Hercegovini

CIN BiH – Centar za istraživačko novinarstvo Bosne i Hercegovine

UVODNIK

Pred vama se nalazi drugi izvještaj o položaju, izazovima i preprekama s kojima se susreću branitelji i braniteljke ljudskih prava (branitelji/ke ljudskih prava) u Bosni i Hercegovini (BiH), pod nazivom „**Branitelji i braniteljke ljudskih prava u Bosni i Hercegovini – prava, položaj i prepreke (2023 – 2024)**” (Izvještaj).

Izvještaj pokriva period od godinu dana, odnosno vrijeme proteklo **od 1. juna 2023. do 1. juna 2024. godine.**

Ovaj tekst ima za cilj da prikaže osnovne probleme i izazove sa kojima su se branitelji/ke ljudskih prava u BiH suočili u ovom periodu, naročito u kontekstu *sužavanja prostora za rad branitelja/ki ljudskih prava* i *opadanje nivoa zaštite ljudskih prava* koju pružaju javne vlasti. Izvještaj nije usmjeren samo na izvještavanje i ukazivanje na probleme i prepreke, nego i na *afirmaciju važnosti uloge* branitelja/ki ljudskih prava u očuvanju osnovnih prava svih pojedinaca i grupa.

Tokom izvještajnog perioda, zabilježen je porast **institucionalne netransparentnosti** i **pritisaka** na branitelje/ke ljudskih prava u BiH. Vlasti u Republici Srpskoj (RS) posebno su razvijale zakonske prijedloge koji otežavaju djelovanje branitelja/ki ljudskih prava; kriminalizacija klevete i najava uspostavljanja registra „agenata stranog uticaja” predstavljale su ozbiljne prijetnje slobodama izražavanja, okupljanja i organizovanja. Uz to, mnogi branitelji/ke ljudskih prava doživljavali su dodatne pritiske kroz javne izjave političara i medija naklonjenih vlastima, koji su ih označavali kao „izdajnike”, „strane plaćenike” i „agente stranog uticaja”. Takva retorika podsticala je „atmosferu straha” i nesigurnosti, čime se *sužavao prostor za slobodno djelovanje* branitelja/ki ljudskih prava u zemlji.

Iz našeg istraživanja i intervju a s ključnim akterima proizlazi jasan zaključak o **sistemskom zanemarivanju** i **odsustvu istinske saradnje** s braniteljima/kama ljudskih prava. Institucije na mnogim nivoima vlasti u BiH često *nemaju efikasne strategije* za saradnju s organizacijama civilnog društva i braniteljima/kama ljudskih prava, a postojeće interakcije uglavnom su *improvizovane* i *formalističke*. Ovaj nedostatak koordinacije rezultira netransparentnom selektivnošću, pri čemu se određene

organizacije angažuju tek kada vlasti imaju određeni interes u angažmanu, naročito u vezi sa međunarodnim obavezama.

Posebno zabrinjava **nedostatak dijaloga i participativnosti u oblikovanju javnih politika i zakona**. U rijetkim prilikama kada se konsultativni procesi organizuju, oni nerijetko ostaju *puka formalnost* bez značajnog uticaja na donošenje propisa. Primjeri u kojima se stručnjaci iz civilnog društva koji djeluju kao branitelji/ke ljudskih prava *marginalizuju* u radnim grupama ukazuju na trend u kojem dijalog sa braniteljima/kama ljudskih prava postaje sve *manje inkluzivan i temeljan*. Takav pristup sprečava branitelje/ke ljudskih prava da doprinesu određenim zakonodonosilačkim procesima, što dugoročno *narušava kvalitet javnih politika i zakona*. Negativni efekti političkog i institucionalnog izostavljanja branitelja/ki ljudskih prava *direktno ugrožavaju* i obim i kvalitet ljudskih prava i sloboda za sve građane BiH.

Takođe, branitelji/ke ljudskih prava su se u izvještajnom periodu suočavali sa **različitim oblicima prijetnji**, dok je podrška nadležnih institucija ostala ograničena i često neadekvatna. Iako su određene prijetnje prijavljene nadležnim organima, institucije u lancu prijavljivanja često *nisu preduzimale konkretne mjere*, što ukazuje na ozbiljne nedostatke u sistemu zaštite branitelja/ki ljudskih prava.

Osim direktnih prijetnji, branitelji/ke ljudskih prava su se suočavali i sa **ostalim oblicima zastrašivanja**, uključujući omalovažavanje, diskreditaciju, pritisak na članove porodice i ograničen pristup određenim uslugama. Digitalni prostor postao je primarno područje za napade na branitelje/ke ljudskih prava, pa su govor mržnje i prijetnje usmjerene prema braniteljima/kama ljudskih prava bili znatno učestaliji *online* nego u fizičkom okruženju. Ipak, vlasti često *nisu shvatale ozbiljno* takve prijetnje i u skladu sa tim *nisu preduzimale odgovarajuće mjere*.

Poseban izazov za branitelje/ke ljudskih prava predstavljalo je i **neprijateljsko okruženje** prema braniteljima/kama ljudskih prava, koje je naročito snažno bilo u Republici Srpskoj, gdje su pokušaji zastrašivanja uglavnom *podržani od strane vlasti*. Ovo je dodatno doprinosilo *osjećaju nesigurnosti i marginalizacije* branitelja/ki ljudskih prava.

Imajući u vidu naše nalaze iz našeg istraživanja, jasno je da postoji **systemski problem delegitimizacije i zastrašivanja branitelja/ki ljudskih prava.**

METODOLOGIJA

Metodologija izrade Izvještaja dogovorena je na zajedničkom sastanku istraživača/čica ispred organizacija članica Kuće ljudskih prava Banja Luka i Sarajevskog otvorenog centra. Osnovne metode primijenjene u istraživanju su bile *desk analiza dostupnih materijala* te *metoda polustrukturisanih intervjua* sa licima iz odabranog uzorka. Prikupljeni podaci su se koristili za deskriptivne zaključke o fenomenima ili za donošenje kauzalnih zaključaka o njima.

Desk analiza dostupnih materijala je uključivala prikupljanje, organizovanje i sintetizovanje dostupnih informacija, u smislu toga da se postigne razumijevanje konteksta o problematici koja se obrađuje te da se identifikuju nedostaci koje treba riješiti tokom prikupljanja podataka iz intervjua. Analiza činjeničnog stanja se vršila sa upoređivanjem naučnih studija i analiza, medijskih izvještaja, monitoringa, propisa, zvaničnih podataka i izvještaja domaćih i stranih institucija i organizacija, kao i sa podacima koji se mogu naći u javnoj statistici ili drugim dokumentima, uz izvještaje, studije i analize domaćih i međunarodnih organizacija koje se bave zaštitom prava i sloboda građana. Ovi izvori koristili su se za razjašnjavanje ključnih dimenzija konteksta i identifikacije ključnih aktera i njihove uloge u problematici koja se tiče ovog izvještaja.

Drugi dio istraživanja za ovaj izvještaj se odnosio na intervjuisanje lica koja djeluju kao branitelji/ke ljudskih prava u BiH, odnosno na **analizu polustrukturisanih intervjua** sa predstavnicima/ama iz odabranog uzorka. Cilj intervjua je bio usmjeren ka tome da se pokriju sve ključne strane/uglovi u odabranim slučajevima intervjuisanjem relevantnih aktera/ki. Pri odabiru lica za intervjuisanje nastojali smo odabrati relevantne organizacije i pojedince koji su aktivni u onim sferama rada branitelja/ki ljudskih prava ka kojima smo usmjerili istraživanje. Zbog zaštite identiteta branitelja/ki ljudskih prava, određeni intervjui su anonimizovani.

Kako bismo imali jasan fokus istraživanja, od 20 standarda za zaštitu branitelja/ki ljudskih prava definisanih na osnovu međunarodnih dokumenata, **izdvojili smo pet** za koje smo smatrali da su relevantni za

kontekst ovog izvještaja, i to na način da smo za analizu odabrali *usko definisane teme* koje predstavljaju dio određenog standarda:

- **Standard 2 | Borba protiv dezinformacija**

Kontekst: Antirodni pokreti (Amil Brković)

- **Standard 3 | Osigurati učešće i angažovanje javnosti**

Kontekst: Zakoni o slobodi pristupa informacijama u BiH (Ena Kljajić Grgić)

- **Standard 4 | Ukidanje kriminalizacije branjenja ljudskih prava**

Kontekst: Kriminalizacija klevete u Republici Srpskoj (Jovana Đukić)

- **Standard 18 | Zaštita branitelja/ki životne sredine**

Kontekst: SLAPP, neusklađenost postupanja i odnos sa kompanijama i međunarodnim akterima (Dejan Lučka)

- **Standard 20 | Podrška braniteljima/kama ljudskih prava koji rade u konfliktnim i postkonfliktnim situacijama**

Kontekst: Nedostatak konkretnih akcija i institucionalne podrške izgradnji održivog mira (Dragana Dardić)

Svi izrazi koji se upotrebljavaju u ovom tekstu za označavanje određenog roda podrazumijevaju sve rodove u onim dijelovima teksta koji nisu rodno određeni i koji se mogu odnositi na više rodova.

U Izvještaju su u ravnopravnoj upotrebi sva tri jezika koji se govore u BiH, te nije vršeno jezičko ujednačavanje cjelokupnog teksta. Svaka tema je obrađena na jeziku koji je izabrao/la autor/ka date teme.

1.

**KO SU
BRANITELJI/KE
LJUDSKIH PRAVA?**

1. KO SU BRANITELJI/KE LJUDSKIH PRAVA?

Branitelji/ke ljudskih prava su oni akteri u društvu koji promovišu i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode, od onih građanske i političke naravi, do onih iz ekonomske, socijalne i kulturne sfere. Oni uvažavaju univerzalnost ljudskih prava za sve, ne praveći razliku po bilo kom osnovu, i u skladu sa tim brane ljudska prava mirnim sredstvima (EU Delegation in South Africa, 3; OSCE/ODIHR 2015, 3).

Pravo na odbranu ljudskih prava „proističe iz univerzalnih ljudskih prava, koja su nedjeljiva, međusobno zavisna i međusobno povezana”, a države, među kojima je i BiH, su se obavezale da ta prava poštuju, štite i sprovode za svakoga ko je na njihovoj teritoriji i podliježe njihovoj jurisdikciji (OSCE/ODIHR 2015, 3).

U međunarodnom kontekstu prava branitelja i braniteljki ljudskih prava su određena **opštim međunarodnim instrumentima** koji su vezani za ljudska prava i slobode. Dakle, svi branitelji/ke ljudskih prava imaju **sva prava** iz građanske, političke, ekonomske, socijalne, kulturne, solidarne i drugih sfera, kao što su, između ostalih, prava na život, slobodu i bezbjednost, poštovanje privatnog i porodičnog života, ravnopravnost i pravo da se ne bude diskriminisan, slobode misli, savjesti, vjeroispovijesti, izražavanja, okupljanja, udruživanja i kretanja, pravo na pošteno suđenje, rad pod pravednim uslovima, zdravstvenu zaštitu, socijalnu sigurnost, zdravu životnu sredinu itd. (UDHR 1948; ICCPR 1966; ISESCR 1966; CEDAW 1979; Aarhus Convention 1998; ECHR 1950; ESC 1996).

Međutim, branitelji/ke ljudskih prava imaju i specifičan pravni okvir zaštite i djelovanja, a za shvatanje njihovih prava je naročito bitna deklaracija koju je krajem XX vijeka usvojila Generalna skupština Organizacije ujedinjenih nacija (Ujedinjene nacije; UN). Ovaj dokument, skraćeno nazvan **Deklaracijom o braniteljima i braniteljicama ljudskih prava** (Deklaracija) definiše ko su branitelji/ke ljudskih prava, koja prava imaju, kao i od čijih napada se moraju zaštititi (DRRI 1998).

Deklaracija određuje da **svako ima pravo** da, pojedinačno i zajedno sa drugima, *unapređuje* i da se *zalaže za zaštitu i ostvarivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda*, a da svaka država treba da primijeni sve korake koji su

nužni da bi se **osigurala stvarna garancija** prava i sloboda. Branitelji/ke ljudskih prava mogu biti **svi koji rade na promociji ljudskih prava**, bili oni pojedinci koji se bore za ljudska prava ili neko ko radi u okviru neke grupe, organizacije ili udruženja (DRRI 1998, ar. 1-2).

Branitelji/ke ljudskih prava, između ostalih, imaju prava da promoviraju i brane ljudska prava, da oforme i da se pridruže organizacijama i grupama, da se sastanu i okupe, da traže, pribave i posjeduju informacije o ljudskim pravima, da ponude i obezbijede stručnu kvalifikovanu pravnu pomoć u odbrani ljudskih prava, da nesmetano komuniciraju sa drugim organizacijama, da učestvuju u miroljubivim aktivnostima protiv kršenja ljudskih prava itd. (DRRI 1998, ar. 1-20).

Država je, između ostalog, **obavezna** da se postara da *sva lica pod njenom jurisdikcijom uživaju ljudska prava*, da sprovodi *brzu i nepristrasnu istragu kršenja ljudskih prava*, da promoviraju javno razumijevanje ljudskih prava, kao i da *unaprijedi i olakša nastavu o ljudskim pravima* i osnovnim slobodama na svim nivoima obrazovanja (DRRI 1998, ar. 12, 14-15).

2.

**PRAVNI POLOŽAJ
BRANITELJA/KI
LJUDSKIH PRAVA
U BIH**

2. PRAVNI POLOŽAJ BRANITELJA/KI LJUDSKIH PRAVA U BiH

Bosnu i Hercegovinu karakterišu specifično državno uređenje i legislativa na više nivoa, pa tako odredbe kojima se propisuju i razrađuju prava branitelja/ki ljudskih prava imamo na nivou države, na nivou entiteta Republike Srpske i Federacije BiH (FBiH), na nivou Brčko distrikta BiH (BD), na nivou deset kantona u FBiH, kao i na lokalnom nivou organa lokalne samouprave.

Osnovna pitanja vezana za ljudska prava i slobode, odnosno za prava branitelja/ki ljudskih prava su regulisana vrhovnim aktima države, entiteta, kantona i BD – ustavnim tekstovima u BiH. U **Ustavu BiH** su ljudska prava definisana nabrojanjem u jednom članu, u kome je propisana i direktna i prioritarna primjena *Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, a specifičan „dodatak” ovom nabrojanju ljudskih prava dat je u *Aneksu I* na *Ustav BiH*, u kome se nalazi spisak međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava koji će se primjenjivati u BiH (Constitution of Bosnia and Herzegovina 1995, article II/2, Annex 1). Pored toga, BiH je i ratifikovala veliki broj međunarodnih dokumenata koji se odnose na ljudska prava.

Ustav FBiH ljudska prava i slobode određuje njihovim nabrojanjem uz dodatak *Aneksa Ustava FBiH* koji sadrži listu instrumenata za zaštitu ljudskih prava koji imaju pravnu snagu ustavnih odredbi. U **Ustavu RS** se pak na mnogo detaljniji način nego u ustavima BiH i FBiH obrađuju ljudska prava i slobode. U ovom ustavu je tako dat katalog ljudskih prava, u kome su obrađene sve tri generacije prava koja su izložena i definisana u posebnom dijelu konstitutivnog akta RS (Ustav FBiH 1994, II/A/2, Aneks; Ustav RS 1992, čl. 10-49).

Statut BD propisuje određena prava uz pozive na *Ustav* i zakone BiH i BD, dok se **ustavima kantona** u FBiH na sličan način, uz drugačije tehničko normativnopravno regulisanje, određuje da će se na području kantona obezbijediti puna zaštita ljudskih prava i sloboda utvrđenih ustavima BiH i FBiH (Statut Brčko distrikta BiH 2010, čl. 13/1, 2, 3; ustavi kantona u FBiH).

Niti jedan od ustavnih tekstova u BiH ne spominje direktno branitelje/ke ljudskih prava u smislu *Deklaracije* i njihovu specifičnu zaštitu. Međutim, sva prava koja imaju drugi građani, odnose se i na branitelje i braniteljke ljudskih prava.

Za branitelje/ke ljudskih prava u BiH posebno je bitan Aneks 6 – „**Sporazum o ljudskim pravima**” *Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH*. Njime se označava *dužnost promovisanja i podsticanja* djelovanja nevladinih i međunarodnih organizacija za zaštitu i promovisanje ljudskih prava. Uz to je određena i obaveza omogućavanja *potpunog i efikasnog pristupa* nevladinim organizacijama u svrhu istrage i praćenja stanja ljudskih prava u BiH kao i *dužnost suzdržavanja od sprečavanja ili ometanja* pri obavljanju tih dužnosti (Dayton Agreement 1995, Annex VI).

Prava branitelja/ki ljudskih prava u BiH se dalje razrađuju kroz **zakone i podzakonske akte** na svim nivoima vlasti, a sam pravni okvir koji je vezan za zaštitu branitelja/ki ljudskih prava se primjenjuje kroz opšte norme koje vrijede za sve građane i građanke podjednako.

3.

**BORBA PROTIV
DEZINFORMACIJA**

3. BORBA PROTIV DEZINFORMACIJA

„Kampanje dezinformacija se sve više koriste kako bi se branitelji/ke ljudskih prava odvratili od učešća u javnoj sferi, a posebno su na meti žene novinarki, žene političarke, braniteljke ljudskih prava i zagovarateljke za prava žena” (HRHF 2023, 9).

Kontekst: Antirodni pokreti

Branitelji/ce ljudskih prava mogu biti izloženi dezinformacijama u cilju diskreditacije njihovog rada i utišavanja njihovih glasova. Dezinformacijske taktike uključuju širenje lažnih informacija o braniteljima/cama ljudskih prava, širenje lažnih krivičnih optužbi, ucjena, krivotvorenja isprava i ilustriranja branitelja/ica ljudskih prava kao stranih plaćenika (HRHF 2023, 9).

Tokom izvještajnog perioda zabilježili smo porast aktivnosti vezanih za tzv. **antirodne pokrete** u Bosni i Hercegovini, konkretno u Republici Srpskoj. Ovakav trend kreirao je pogodno tlo za širenje dezinformacija o braniteljicama i braniteljima ljudskih prava iz oblasti rodne ravnopravnosti i LGBTI ljudskih prava u BiH.

3.1. Kako je sve počelo?

U historijskom kontekstu, antirodni pokret je zagovaran od strane konzervativnih vjerskih i političkih lidera/ki i prisutan je u javnom diskursu još od 1994. i 1995. godine. Naime, tih godina organizirane su Međunarodna konferencija o populaciji i razvoju u Kairu i Četvrta svjetska konferencija o ženama u Pekingu. U Kairu su uvedeni pojmovi seksualnih i reproduktivnih prava za žene, dok je u Pekingu riječ „spol” zamijenjena riječju „rod” na nivou UN. Ove događaje, koji su imali za cilj osnaživanje žena i rodne ravnopravnosti na globalnom nivou, konzervativci su iskoristili za kovanje termina poput „**rodne agende**” i kreiranje narativa kojim rod **ugrožava** tzv. tradicionalne porodice (Madrigal-Borloz 2021). Od tada do momenta pisanja ovog izvještaja, antirodni pokret uzeo je maha u svim državama svijeta, uključujući i BiH.

U svojoj osnovi, ovaj pokret baziran je na rigidnom i nerijetko

apsolutističkom shvatanju spola percipiranog kao *trajne* i *nepromjenjive biološke kategorije* koja dalje *određuje* društvene uloge, uključujući porodične odnose. Binarno poimanje spola kao isključivo biološke kategorije nasuprot rodu, tretira se kao jedino prihvatljivo rješenje društvenog organiziranja. Zagovornici/ce antirodnog pokreta insistiraju na heteroseksualnosti, striktnim društvenim ulogama muškarac-žena i spomenutim „tradicionalnim porodicama”. Oni/e smatraju da je rod u odnosu na spol, homoseksualnost u odnosu na heteroseksualnost, transrodnost u odnosu na cisrodnost *devijantna, neprirodna, nenormalna pojava*, te kao takva isključivo *predstavlja strani utjecaj* koji korozira i prijeti da uništi „tradicionalne porodice” i ugrozi prava žena i djece (Council of Europe Commissioner for Human Rights 2024, 99). Posljedično, antirodni pokret, njegov narativ i dezinformacije siju *razdor, polariziraju društvo i potkopavaju* ljudska prava i demokratiju.

U kontekstu Republike Srpske, antirodne inicijative i organizacije su se aktivirale još početkom 2023. godine, kada su uputile inicijative na izmjene i dopune *Porodičnog zakona RS* u pogledu ograničavanja prava roditelja u cilju zaštite djece i oduzimanja djece u slučaju zlostavljanja. U martu 2023. godine desilo se otimanje LGBTI zastave učesnici Osmomartovskog marša u Banjoj Luci te kasnije i fizički napad na aktiviste/ce Povorke ponosa (Council of Europe Commissioner for Human Rights 2023). Nakon napada na LGBTI aktiviste/ice, uslijedile su dodatne stigmatizirajuće izjave političara iz RS poput one koju je dao predsjednik Republike Srpske Milorad Dodik.

„Republika Srpska će u narednih nekoliko mjeseci donijeti zakon u kojem će pripadnicima LGBT organizacija zabraniti prilaz obrazovnim ustanovama. Znači, vrtići, škole, fakulteti, neće moći da rade, neće moći da prilaze, neće moći da vrše propagandu. Zašto mislite da mi nemamo pravo da to uradimo? Taj ćemo zakon donijeti u roku od nekoliko mjeseci” (N1 BiH 2023).

Milorad Dodik, predsjednik Republike Srpske

Ova izjava je ukazala na trend koji će se kasnije nastaviti u smjeru toga da se antirodni narativi u Republici Srpskoj sve više *institucionaliziraju* i *dobijaju političku podršku*.

3.2. Stvaranje straha kroz dezinformacije

U atmosferi sve većih napada na ljudska prava i slobode, a posebno na one koji se tiču LGBTI zajednice, diskurs u javnosti je često bio usmjeren ka **stvaranju straha i dezinformacija**. Ovakve kampanje su osmišljene kako bi se *diskreditirali pojedinci i organizacije* koje se bore za ljudska prava, pri čemu su se koristile tradicionalne etikete i narativi koji podstiču mržnju.

„Narativ je bio klasično širenje straha, moralne panike, narušavanje kredibiliteta kroz standardne etikete koje se pridodaju civilnom društvu. Širile su ga navedene organizacije civilnog društva, grupisane oko radikalnih, desnih, klerikalnih ideja u Republici Srpskoj, nadalje, iz određenih marginalnih islamskih i desnih krugova se kontinuirano šire dezinformacije, strah i prijetnje u vezi sa mojim i radom SOC-a na pitanju ljudskih prava LGBTI. U ovom drugom slučaju, one su kulminirale najviše oko vidljivih događaja i onih koji na neki način se dotiču religije, islama i tradicionalnih vrijednosti” (Pandurević 2024).

Darko Pandurević, Sarajevski otvoreni centar

Krajem 2023. godine na meti dezinformacija našle su se i braniteljice ženskih prava u kontekstu **zaštite od rodno zasnovanog nasilja**. Vođene željom da unaprijede zakonski okvir za zaštitu od nasilja u porodici i zaštite od nasilja prema ženama u Republici Srpskoj zbog posebno zabrinjavajućeg trenda porasta broja femicida u BiH (Hanušić Bećirović et al. 2023, 97), braniteljice ženskih prava su dostavile svoje prijedloge na *Nacrt zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama RS*. Prijedlog je, između ostalog, bio baziran na proširivanju definicija nasilja prema ženama i definisanju femicida kao lišenja života (Helsinški parlament građana Banja Luka 2024).

Iako je prvobitni prijedlog ovog *nacrta zakona* bio usvojen na Šestoj sjednici Narodne skupštine RS, koja je zasjedala 3. novembra 2023. godine, desio se neočekivani obrt. Naime, 21 organizacija iz Republike Srpske, koje imaju za cilj „očuvanje i zaštitu porodice, vjere i tradicije”, napisale su **otvoreno pismo** upućeno određenim predstavnicima institucija RS. U ovom pismu kritikovale su *Nacrt zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama RS* zbog uvođenja pojma „femicida, širokog

definiranja porodice i nasilja te prijedloga da se djevojčice ispod 18 godina smatraju ženama”.

„Antirodne organizacije smatraju da je uvođenje femicida u zakon nepotrebno. Oni su svoje zalaganje za ukidanje te odredbe fokusirali na to da je to strana riječ koja prije svega nema šta da traži u zakonu. Osim toga, oni daju argument da zakon ne treba posebno da štiti žene, jer su one dovoljno zaštićene kroz krivično djelo ubistva, pa zašto bi žene bile bitnije od muškaraca” (Intervju broj 1, 2024).

N. N. I

Kritike antirodних organizacija bazirale su se na argumentaciji da će ovakve zakonske izmjene dovesti do „uvođenja rodne ideologije u porodično zakonodavstvo i uništavanja tradicionalne porodice, [...] zaštite osoba koje se osjećaju ili izjašnjavaju kao žene a po svom biološkom spolu to nisu”. Na kraju pisma, tražile su i *povlačenje Nacrta zakona* iz dalje procedure. Pismo je takođe dobilo i podršku predsjednika RS (Mondo 2024). Posljedično, u javnosti se otvorila šira rasprava o *Nacrtu zakona* na način da se **ciljanim diseminiranjem dezinformacija** na štetu zakona i braniteljica ljudskih prava *uspio potkopati proces* koji je trebalo da zaštiti žene od rodno zasnovanog nasilja (Petrić 2023, 5).

Međutim, konačni cilj potpisnika/ca otvorenog pisma je **povlačenje** (Roditelji za prava djece 2024) iz *Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici* (Istanbulska konvencija) koju je BiH ratificirala 7. novembra 2013. godine. Do ovog cilja, zagovarači/ce tzv. antirodnog pokreta su koristili različite strategije i taktike, uključujući one koje su usmjerene na **oblikovanje javnog mnjenja** kroz *širenje dezinformacija*. Na ruku su im išli i drugi trendovi koji potkopavaju demokratiju i ljudska prava {*vidi dio o kriminalizaciji klevete u Republici Srpskoj u ovom izvještaju*}.

U tom smislu, branitelji i braniteljice ljudskih prava iz oblasti rodne ravnopravnosti i LGBTI ljudskih prava nastoje se **u javnosti prikazati kao:**

– **strani plaćenici koji ne rade u interesu Republike Srpske**

„Targetiraju nas kao nekog ko troši ogromne količine novaca koje dolaze iz inostranstva na ko zna šta i da se ne vidi u konačnici dobrobit našeg rada, već upravo suprotno, da služimo interesima drugih država, što apsolutno nema smisla” (Intervju broj 1, 2024);

– **osobe koje zloupotrebljavaju stvarne žrtve (u ovom slučaju žene žrtve nasilja) da bi zagovaračkim aktivnostima u zakone uveli zaštitu seksualnih i rodni manjina;**

– **osobe koje imaju za cilj da uruše tzv. tradicionalnu porodicu, tradicionalne vrijednosti i tradicionalno društvo**

„Bile su izjave u smislu da je ono što radimo negativno, da mi promoviramo ideologije koje su strane, da mi primamo pare od drugih država da bismo ovdje promovisali te ideologije. To su čak javno izjavljivali predstavnici antirodne organizacija na javnim diskusijama” (Intervju broj 1, 2024);

– **osobe koje zagovaraju pedofiliju**

„Uvođenje zaštite djevojčica u Zakonu o zaštiti žena od nasilja i nasilja u porodici RS, oni su vezali sa ozakonjenjem pedofilije. Ili što apsolutno ne znam, zdravorazumski ili pravnički, na koji način su došli do tog zaključka” (Intervju broj 1, 2024).

3.3. Institucionalna šutnja i podrška

Gorenavedene dezinformacije i antirodne inicijative rezultirale su time da su braniteljice i branitelji ljudskih prava koji se bave rodnom ravnopravnošću i ljudskim pravima LGBTI osoba suočeni sa **kontinuiranim govorom mržnje** koji *kontaminira javni prostor i negativno utječe na njihov rad.*

„Lično nisam bio izložen zastrašivanju i prijetnjama, međutim posredno, kao član organizacije koja je targetirana, jesam. To su činile osobe putem interneta, društvenih mreža i telefona. Antirodni

pokreti su se odrazili na naš rad kroz reorganizaciju prioriteta, nove fokuse u radu i djelovanju, dakle, sav uticaj je profesionalne prirode i unutar stručnih razmišljanja kako najbolje djelovati u budućnosti” (Pandurević 2024).

Darko Pandurević, Sarajevski otvoreni centar

Posebno zabrinjava to što je *odgovor gender-institucionalnih mehanizama* koji djeluju u sklopu vlasti u BiH praktično bio **minoran**.

„U RS, Gender centar Vlade RS je također bio napadnut od strane antirodnh grupa i taj napad još uvijek traje. Konkretno, pred Ustavnim sudom RS je pokrenut postupak za ocjenu ustavnosti njihovog imena i rada kao takvog. Mislim da su oni bili zaokupljeni time. Nije bilo konkretnih aktivnosti da su oni samostalno reagovali, nego u situaciji kad su bili pozvani da kažu nešto o tome, njihov odgovor je bio vrlo 'umotan'” (Intervju broj 1, 2024).

N. N. I

Osim gender-institucionalnih mehanizama, *ministarstva Vlade RS* koja su inicijalno vodila proces izrade *Nacrta zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama RS* su se također **povukla pod jakim političkim pritiskom** antirodnh aktera.

„Nije bilo nikakve argumentacije da brane sve ono što su prethodno uradili. Nekako mi je izostajao taj odgovor ministarstava i mislim da je tu bila stvar političke odluke da se pusti da to tako njima prođe” (Intervju broj 1, 2024).

N. N. I

Osim što su zagovaratelj/ce antirodnh pokreta bili defanzivni u odnosu na *Nacrt zakona o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama*, u izvještajnom periodu zabilježena je i *proaktivna uloga* koja se ogleda u **izbacivanju seksualne orijentacije** iz *Protokola za zaštitu djece od nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja* (Helsinški parlament građana Banja Luka 2024) te zagovaranju **izbacivanja riječi „rodni identitet”** iz *Krivičnog zakonika RS*.

Za potrebe ovog izvještaja kontaktiran je i Savjetodavni odbor za zaštitu branitelja/ica ljudskih prava u BiH (Agencija za ravnopravnost spolova 2024), koji tokom izvještajnog perioda *nije imao aktivnosti* koje bi bile odgovor na antirodne pokrete u BiH.

Promatrano iz komparativnog ugla, širenje dezinformacija prema braniteljima/cama ljudskih prava iz oblasti rodne ravnopravnosti i LGBTI ljudskih prava **nije izolovan slučaj** samo za RS, nego je to **fenomen globalnih razmjera**. Od 458 ispitanika/ca istraživanja iz 2023. godine, 34% ih je izjavilo da su oni ili njihove organizacije *doživjeli kampanje klevete i lažne optužbe* koje na prvom mjestu dolaze od vlada (58%), na drugom mjestu od tradicionalističkih lidera (42%), na trećem mjestu od religijskih službenika/ca (39%) i na četvrtom mjestu (38%) od antirodnih pokreta (Pruth i Zillén 2023, 9-14).

U kontekstu trenutnih dešavanja u BiH, evidentno je da branitelji/ice ljudskih prava, posebno oni koji se bave pitanjima rodne ravnopravnosti i LGBTI prava, djeluju **u izuzetno nepovoljnom okruženju**. Dezinformacijske kampanje, osmišljene da ih diskredituju, postale su uobičajena taktika antirodnih pokreta.

Kroz strategije koje uključuju *lažne optužbe, etiketiranje i ciljanje aktivista*, zagovarači antirodnih inicijativa nastoje da potkopaju ne samo nastojanja branitelja/ica ljudskih prava, nego i osnovne principe i standarde ljudskih prava. Takvi napadi ne samo da polariziraju društvo, već *dodatno ugrožavaju sigurnost i integritet pojedinaca i organizacija* posvećenih zaštiti prava marginalizovanih grupa. Ovaj zabrinjavajući trend zahtijeva hitnu reakciju relevantnih institucija, kako na entitetskom, tako i na državnom nivou. Međutim, odgovori gender-institucionalnih mehanizama i vladinih tijela su do sada bili **nedovoljni i spori**, dok su predstavnici institucija čak i **davali podršku** antirodnim nastojanjima, što je dodatno osnažilo poziciju antirodnih aktera.

4.

**OSIGURATI UČEŠĆE
I ANGAŽOVANJE
JAVNOSTI**

4. OSIGURATI UČEŠĆE I ANGAŽOVANJE JAVNOSTI

„Ujedinjene nacije su priznale važan doprinos civilnog društva, branitelja/ki ljudskih prava, novinara i medijskih radnika unapređenju ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Pored toga, države se pozivaju da promovišu dobro upravljanje na svim nivoima i da razviju efikasne, odgovorne i transparentne institucije i procese donošenja odluka koji su osjetljiviji, inkluzivniji, participativniji i reprezentativniji, što se odnosi i na branitelje/ke ljudskih prava” (HRHF 2023, 11).

Kontekst: Zakoni o slobodi pristupa informacijama u BiH

Zakoni o slobodi pristupa informacijama su jedan od **ključnih alata za rad branitelja/ki ljudskih prava**, jer *omogućavaju pristup javnim podacima* koje organi vlasti i uprave, kao i ostali javni organi, često *nastoje sakriti*.

Ovi podaci pomažu u otkrivanju nepoštovanja zakona, korupcije, zloupotrebe moći i kršenja ljudskih prava i podataka o slučajevima kršenja prava. Putem ovih zakona se olakšava uvid u funkcionisanje pravosuđa, policije i državnih organa, čime se omogućava braniteljima/kama ljudskih prava da zahtijevaju odgovornost i da vrše svoj posao kao branitelji/ke ljudskih prava.

4.1. Analiza zakonskog okvira

U BiH trenutno postoje tri zakona kojima je regulisan postupak pristupa informacijama, jedan na državnom nivou te dva na entitetskim nivoima. Takođe, postoje i posebni propisi kojima se reguliše pristup tačno određenim informacijama, pa tako imamo npr. zakone o životnoj sredini na nivou entiteta i Brčko distrikta BiH, koji detaljnije regulišu pristup informacijama iz oblasti životne sredine.

Novina u izvještajnom periodu je da je ***Zakon o slobodi pristupa informacijama na nivou institucija BiH*** stupio na snagu u septembru

2023. godine. Ovim zakonom regulisan je jedan **potpuno novi** i drugačiji postupak u odnosu na prethodno stanje i u odnosu na postupke za pristup informacijama u oba entiteta.

U pogledu ostvarivanja prava branitelja/ki ljudskih prava prva specifičnost uočljiva je već u odredbi kojom se definiše predmet zakona, a u kojoj je propisano ne samo *pravo na pristup informacijama*, nego i *pravo na ponovnu upotrebu određenih dokumenata* (Zakon o slobodi pristupa informacijama na nivou institucija BiH 2023). **Druga specifičnost** novog zakona ogleda se u tome što su istim *preuzete i odredbe Direktive* Evropske unije (EU) o otvorenim podacima i ponovnoj upotrebi dokumenata javnog sektora. Ona je značajna jer sadrži skup minimalnih pravila kojima se uređuje ponovna upotreba informacija, te su u istoj navedene tematske kategorije visokovrijednih skupova podataka (Directive 2019/1024 of the European Parliament and of the Council 2019).

Za razliku od novog državnog zakona, **zakoni** o slobodi pristupa informacijama **Federacije BiH i Republike Srpske** u primjeni su već *više od dvije decenije*. Entitetski zakoni su manje-više identični, s tim da postoje određene razlike, koje u praksi **prave probleme braniteljima/kama ljudskih prava**. To je standardna situacija već dugi niz godina, a istovjetni problemi su detektovani i u našem izvještajnom periodu.

Prva razlika odnosi se na *naziv odluke* kojom se odlučuje o zahtjevu za pristup informacijama: u FBiH po zahtjevu se odlučuje u formi *rješenja*, dok se u RS odlučuje u formi *dopisa*. Okolnost da se o zahtjevu odlučuje u formi dopisa, a ne u formi rješenja u praksi dovodi do toga da pojedini organi *odbijaju da rješavaju* po žalbama, te dostavljaju *formalno neispravne odluke* koje nerijetko ne sadrže ni potpis službenog lica ni pečat ovlaštenog organa.

Druga razlika bazira se na drugačijoj terminološkoj *odrednici pravnog sredstva* u postupku dalje pravne zaštite, te se tako u FBiH protiv rješenja kojim se zahtjev odbija izjavljuje *prigovor*, dok se u RS protiv dopisa izjavljuje *žalba*.

Treću razliku predstavlja zakonom *propisani rok za podnošenje*

prigovora/žalbe, koji u FBiH iznosi osam dana, dok u RS u samom zakonu nije preciziran rok za izjavljivanje žalbe, te se u tom pogledu postupak dopunjava primjenom odredaba *Zakona o opštem upravnom postupku RS* kojim je predviđen rok od 15 dana za izjavljivanje žalbe (Zakon o slobodi pristupa informacijama FBiH 2001; Zakon o slobodi pristupa informacijama RS 2001; Zakon o opštem upravnom postupku RS 2002).

Zakon o slobodi pristupa informacijama u Republici Srpskoj takođe ne sadrži odredbe o inspeksijskom nadzoru, što u praksi predstavlja otežavajuću okolnost, jer u slučajevima kada se zahtijeva vršenje inspeksijskog nadzora od Upravne inspekcije Republike Srpske, *inspektori odbijaju da vrše nadzor*, jer im zakonom nije propisana ova nadležnost (Predmet pred Institucijom ombudsmana za ljudska prava BiH Ž-BL-05-155/22; Preporuka Institucije ombudsmana za ljudska prava 171/22).

Sa druge strane, u FBiH veliki problem predstavlja dužina trajanja upravnih sporova pred pojedinim kantonalnim sudovima (čak četiri godine) te nedosuđivanje troškova upravnih sporova čak i kada stranke uspiju u sporu, što je problematika koja veoma utiče **na efikasno ostvarivanje prava** branitelja/ki ljudskih prava (Odluka Ustavnog suda BiH 2024).

4.2. Manjkavosti novog propisa i problemi u praksi

U novom državnom zakonu **proaktivna objava informacija** je uspostavljena kao posebna obaveza institucija BiH, što ranije nije bio slučaj. Sada su organi na državnom nivou vlasti, pored obaveza koje sa sobom nose upravni postupci, dužni na svojim internet stranicama ili na drugi prigodan način, *redovno objavljivati i ažurirati informacije iz svog djelokruga rada*. Takođe, ustanovljena je i obaveza *dostavljanja dokumentacije* u Centralni portal javnih informacija radi njihove trajne dostupnosti.

Pored proaktivne objave informacija, institucije BiH obavezne su javnost informisati o sjednicama i dnevnom redu zasjedanja, načinu rada i mogućnostima neposrednog uvida u njihov rad te broju lica kojima se može istovremeno obezbijediti neposredan uvid u rad institucije BiH. Očigledno je da se propisivanjem odredbi o proaktivnoj objavi informacija

nastojalo uticati na veću transparentnost institucija BiH i otvaranje prema građanima, međutim pravi rezultati ovih odredbi tek će se pokazati u narednim godinama.

Ipak, i pored zakonski definisane proaktivnosti u objavljivanju informacija, mnogi branitelji/ke ljudskih prava pristup informacijama dobijaju **kroz zahtjeve za pristup istima**. Uglavnom se to odnosi na organizacije koje se bave specifičnim oblastima, poput *ljudskih prava, korupcije* ili *otkrivanja nezakonitosti*. Putem nekoliko ilustrativnih primjera iz oblasti rada organizacija civilnog društva pokušaćemo iskazati **problematiku pristupa informacijama** sa kojom su se u izvještajnom periodu suočile, i pored postojanja zakonskog okvira, mnoge organizacije i mediji, odnosno branitelji/ke ljudskih prava.

Organizacija Transparency International u BiH (TI BiH) je u martu 2024. zatražila od Ministarstva pravde BiH da dostavi *Nacrt zakona o Sudu BiH*, koji je nekoliko puta skidan sa dnevnog reda Vijeća ministara. Ministarstvo je odbilo pristup informacijama i nastavilo je skrivati od javnosti jedan od najvažnijih reformskih zakona u procesu EU integracija (TI BiH 2024a). Iako je obaveza Ministarstva da proces donošenja ovako važnog zakona učini transparentnim, u ovom slučaju pokrenut je upravni spor pred Sudom BiH, jer je Žalbeno vijeće pri Vijeću ministara BiH odbilo žalbu TI BiH uz tvrdnju da je nacrt ovog zakona prošao kroz proces e-konsultacija, iako je na portalu e-konsultacija bio potpuno drugi zakon, odnosno *Nacrt zakona o sudovima u BiH*, a ne *Nacrt zakona o Sudu BiH* (TI BiH 2024b).

Ovakva praksa pokazuje da institucije, i pored novog zakonskog okvira, i dalje **kriju krucijalne informacije od branitelja/ki ljudskih prava**.

Pored proaktivne objave informacija, institucije BiH su po novom zakonu obavezne javnost informisati o sjednicama i dnevnom redu zasjedanja, načinu rada i mogućnostima neposrednog uvida u njihov rad te broju lica kojima se može istovremeno obezbijediti neposredan uvid u rad institucije BiH.

Međutim, iskustva zaposlenih u TI BiH pokazatelj su da u praksi postoje **brojne prepreke da se ostvari neposredni uvid** u rad institucija. Dobar primjer u tom pogledu je zahtjev za prisustvovanje Desetoj sjednici Zajedničke komisije za administrativne poslove Parlamentarne skupštine BiH. Ovaj zahtjev je blagovremeno podnesen, ali o njemu nije odlučeno zbog korištenja godišnjih odmora zaposlenih u parlamentu. Zaposlenik TI BiH telefonskim putem je kontaktirao Parlamentarnu skupštinu te mu je obećano da će dobiti povratne informacije o mogućnosti prisustvovanja sjednici. Kako povratne informacije nisu dostavljene, zaposlenik je na dan sjednice posjetio Parlamentarnu skupštinu, prijavio se i dobio legitimaciju, međutim zamoljen je da napusti sjednicu te obavješten da će njegov zahtjev biti razmotren na kraju sjednice.

Novinu u postupcima pristupa informacijama pred institucijama BiH predstavlja i to što je zakonom posebno regulisano šta se sve **ne smatra zahtjevom za pristup informacijama**. Pa se tako zahtjevom ne smatra: davanje mišljenja, objašnjenja ili uputa vezanih za ostvarivanje nekog prava ili obaveza, izrada analize ili tumačenje nekog propisa te stvaranje nove informacije. S tim u vezi Tužilaštvo BiH je u više slučajeva **odbilo da postupi** po zahtjevu za pristup informacijama kvalifikujući ga kao *zahtjev za dostavu mišljenja ili zahtjev za stvaranje nove informacije*.

Primjer u tom smjeru je slučaj kada je TI BiH povodom informacija koje su objavljivane u sredstvima javnog informisanja, a koje navode na zaključak da je rukovodeći državni službenik Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH izvršio koruptivna krivična djela, od Tužilaštva BiH zatražio informaciju da li je Tužilaštvo *donijelo naredbu o sprovođenju istrage* u konkretnom slučaju. Međutim, Tužilaštvo je zauzelo stav da se podnesenim zahtjevom traži *stvaranje nove informacije*. Žalbeno vijeće pri Vijeću ministara BiH odbilo je žalbu ističući da je zahtjev trebalo preformulisati na način da se traži uvid u dokument, nakon čega je TI BiH pokrenuo upravni spor pred Sudom BiH (Rješenje Žalbenog vijeća 2023).

Takođe, zabilježen je i slučaj gdje je podnesena tužba zbog *uskraćivanja pristupa informacijama o postupanju Tužilaštva BiH* po nalazima Ureda za kontrolu imovine stranaca (OFAC) Ministarstva finansija Sjedinjenih Američkih Država o umiješanosti brojnih visokih zvaničnika BiH u korupciju.

Tražene su informacije protiv kojih lica je Tužilaštvo BiH postupalo, u kojoj fazi se nalaze postupci ukoliko su pokretani, te da li su i u kojim slučajevima donesene tužilačke odluke. U ovom slučaju, zahtjev je okvalifikovan kao *zahtjev u kojem se traže odgovori na pitanja*, a ne informacije, samo zbog toga što je u zahtjevu korišten upitni oblik izražavanja.

U oba ova slučaja Tužilaštvo BiH **nije dostavilo odluke** Žalbenog vijeća pri Vijeću ministara BiH **punih osam mjeseci** (N1 BiH 2024), iako je bilo u obavezi da odluke dostavi u roku od pet dana od dana kada ih je zaprimilo. Na traženje da dostavi informacije o razlozima zbog kojih odluke drugostepenog organa nisu proslijeđene, Tužilaštvo je prvo odbilo postupiti, da bi nakon drugog zahtjeva dostavilo obavještenje da se konkretni zahtjev ne smatra zahtjevom za pristup informacijama, jer se istim traži objašnjenje.

Sa sličnim problemima susreli su se i novinari Balkanske istraživačke mreže, kojima je Tužilaštvo BiH odbilo dostaviti odluke o neprovođenju istraga za korupciona krivična djela. U odgovoru portalu *Detektor* Balkanske istraživačke mreže iz Tužilaštva su objasnili da zahtjev odbijaju „jer za informacije tražene zahtjevom postoji obaveza zaštite prema posebnom propisu” (Muslimović 2024).

Ovi konkretni primjeri pokazuju da **preširokim, neadekvatnim, prikrivajućim i zlonamjernim tumačenjem** izuzetaka u praksi naročito mogu biti pogođeni branitelji/ke ljudskih prava, odnosno udruženja, novinari i mediji, čija je uloga u društvu da budu na braniku demokratije i šticećenja ljudskih prava (Lučka 2024).

4.3. Problematika žalbenog postupka i inspekcijskog nadzora

Novim zakonom propisano je i da je Žalbeno vijeće pri Vijeću ministara BiH **drugostepeni organ** kojem se izjavljuju žalbe na odluke kojima se odbija pristup informacijama i žalbe zbog „ćutanja uprave”. Ovo Vijeće istovremeno je i drugostepeni organ i organ koji bi trebalo da inicira donošenje, izmjene i dopune propisa radi provođenja i unapređenja prava na pristup informacijama.

U periodu od stupanja na snagu novog državnog zakona, a zaključno sa 27. avgustom 2024. godine, Žalbeno vijeće postupalo je po ukupno 65 žalbi, od čega je osam žalbi odbačeno (12,3%), odbijene su 34 žalbe (52,3%), a usvojeno je samo njih 35,4%, odnosno 23 žalbe (Rješenje Žalbenog vijeća 2024). Protiv odluka Žalbenog vijeća pokrenuta su tri upravna spora, od kojih je Sud BiH u jednom sporu donio presudu kojom se tužba odbija, dok u preostala dva spora još nije donesena sudska odluka. Iz navedenog se dâ zaključiti da su odluke Žalbenog vijeća **u većem procentu odbijajuće** te da se podnosioci žalbi *u vrlo malom procentu odlučuju* da odluke Vijeća *dalje preispituju pred Sudom BiH*.

Veoma značajna specifičnost koja može da *onemogući uvid u informaciju* braniteljima/kama ljudskih prava odnosi se na pravilo iz novog državnog zakona da **tužba odgađa izvršenje rješenja** kojim je omogućen pristup informaciji, što u praksi znači da će podnosilac zahtjeva čija je žalba usvojena i kojem je omogućen pristup informaciji, morati sačekati da se okonča upravni spor (koji može da pokrene i institucija BiH) prije nego što dođe u posjed informacija, jer tužba odgađa rješenje kojim je omogućen pristup informaciji.

Kada su u pitanju mediji i pristup informacijama, treba napomenuti i da institucije u određenim slučajevima **ne žele da postupe po aktima** koji idu u prilog novinarima. Tako su novinari Centra za istraživačko novinarstvo BiH (CIN BiH) svjedočili situaciji *nepostupanja Tužilaštva BiH po rješenju* Žalbenog vijeća koje je usvojilo CIN-ovu žalbu i poništilo rješenje Tužilaštva. Tužilaštvo je odbilo postupiti u skladu sa pravnim shvatanjem Vijeća, te je ponovo odbilo CIN-ov zahtjev kojim su tražene informacije o detaljnoj biografiji jednog tužioca, informacije o periodima obavljanja svih funkcija u Tužilaštvu te informacije o mjesečnim iznosima plata i naknada ostvarenih kroz rad u Tužilaštvu BiH. CIN je konkretni prekršaj prijavio Upravnom inspektoratu BiH, koji je sproveo neposredni i posredni inspekcijski nadzor te zaključio da u konkretnoj situaciji *nije bilo elemenata za pokretanje prekršajnog postupka* (Izvod iz pisane korespondencije između upravnog inspektora i CIN-a).

To znači da čak i kada postoje jasni pokazatelji kršenja zakona, kada je prekršena pravna norma, u praksi se **ne utvrđuje odgovornost**

za prekršaj. Ovo ukazuje na **problem nekažnjavanja** te se kršiocima prava branitelja/ki ljudskih prava, novinara i građana praktično *dopušta* nepoštovanje zakona.

U prilog navedenom zaključku govore i statistički pokazatelji o broju izvršenih inspekcijskih nadzora i broju donesenih rješenja u kojima su inspektori utvrdili da je povrijeđen zakon te broju pokrenutih prekršajnih postupaka zbog nepostupanja po nalogu inspektora u slučajevima kršenja ranije važećeg zakona koji je regulisao slobodu pristupa informacijama na nivou BiH. Upravni inspektorat BiH dostavio je podatke za petogodišnji period od 2019. do 2023. godine iz kojih proizlazi da je inspektorat postupao u 35 predmeta u vezi sa primjenom tadašnjeg *Zakona o slobodi pristupa informacijama BiH*, da su u svega tri predmeta (8,5%) utvrđene nepravilnosti i donesena rješenja kojima su nalagane upravne mjere te da nisu pokretani prekršajni postupci (Rješenje Ministarstva pravde BiH 2024).

5.

**UKIDANJE
KRIMINALIZACIJE
BRANJENJA
LJUDSKIH PRAVA**

5. UKIDANJE KRIMINALIZACIJE BRANJENJA LJUDSKIH PRAVA

„Države moraju osigurati da promovisanje i zaštita ljudskih prava nisu kriminalizovani i da branitelji/ke ljudskih prava nisu zbog njihovog angažmana onemogućeni u uživanju univerzalnih ljudskih prava. Pravo na uživanje ljudskih prava podrazumijeva i pravo na odbranu tih prava bez nepotrebnih prepreka” (HRHF 2023, 13).

Kontekst: Kriminalizacija klevete u Republici Srpskoj

Nakon više od 20 godina od dekriminalizacije klevete, Narodna skupština Republike Srpske je krajem avgusta 2023. godine usvojila izmjene i dopune *Krivičnog zakonika RS* (KZRS) kojima se **kleveta** ponovo **predviđa kao krivično djelo** (Krivični zakonik RS, čl. 208a). Sve dotad, zaštita od klevete se mogla tražiti u *građanskom parničnom postupku*.

Otpor usmjeren prema ovom ograničavanju slobode izražavanja je *javno i glasno pružen* od strane mnogobrojnih branitelja/ki ljudskih prava u medijima i udruženjima za zaštitu ljudskih prava i borbu protiv korupcije, od strane pravnika i aktivista, ali i međunarodnih organizacija. Međutim, sama kriminalizacija klevete je od svog početka bila uokvirena *tajnovitošću* institucija, *kršenjem procedura* i *ignorisanjem stavova* branitelja/ki ljudskih prava. Institucije se takođe **nisu odredile** prema zahtjevima mnogih organizacija da se iznesu stvarni razlozi za kriminalizaciju klevete i da se napravi detaljno istraživanje o potrebi uvođenja novog krivičnog djela kao što je kleveta. Samim izmjenama i dopunama *Krivičnog zakonika* iz avgusta 2023. je prethodila javna rasprava, koja je više **bila „fasada demokratije”**, nego istinska javna rasprava, a odredbe koje su usvojene su pisane *nejasno* i *bez korišćenja jasnih pravnih standarda*, dok se javnost nije mogla upoznati čak *ni sa tim ko su autori* izmjena i dopuna KZRS. Glavna poruka branitelja/ki ljudskih prava još od iniciranja izmjena KZRS pa sve do javnih rasprava bila je da se sporni članovi kojima je kleveta predviđena kao krivično djelo moraju *povući*. Ipak, institucije su u velikoj mjeri *izignorisale* stavove

branitelja/ki ljudskih prava i kleveta je kriminalizovana, doduše samo sa blažim kaznama u odnosu na *Nacrt zakona* kojim se želio promijeniti KZRS (Lučka 2023; Jokić i Kisin Zagajac 2023, 7).

Ovakav, nesumnjivo retrogradan potez vlasti u pogledu širine slobode izražavanja i ljudskih prava, otvorio je *niz pravnih nedoumica*, ali i *osjećaj straha i pravne nesigurnosti* kod dijela domaćeg stanovništva, a naročito novinara/ki i branitelja/ki ljudskih prava koji bi mogli biti pogođeni efektima tih izmjena.

Kriminalizacija klevete se odigrala u izuzetno *specifičnom političkom ambijentu* u Republici Srpskoj kada su branitelji/ke ljudskih prava bili izloženi ozbiljnim verbalnim pa i fizičkim *napadima*, uz istovremeno *neprihvatanje upozorenja* koja su došla od relevantnih međunarodnih organizacija, a koja se upravo tiču kršenja Ustavom i zakonom zagarantovanih ljudskih prava i sloboda. Na taj način, u RS je otvoreno novo političko i društveno poglavlje u borbi za građanske slobode. Iako su u nadležnom ministarstvu tvrdili da izmjene krivičnog zakonodavstva imaju za cilj „regulisanje javnog prostora” (Deutsche Welle 2023), i dalje je ostala opravdana bojazan od toga da će se zakon koristiti kao **mehanizam za progon** novinara i aktivista koji svojim tekstovima otkrivaju korupcione i druge afere vlasti.

Takav zaključak potkrepljuje i niz izjava nosilaca najviših funkcija u Republici Srpskoj u kojima se pojedini novinari i aktivisti više puta nazivaju „stranim agentima” i „izdajnicima”, čime je indirektno *ugrožena njihova bezbjednost* (Klix 2024; Milojević 2023).

Imajući u vidu da postoji konstantno targetiranje i etiketiranje nezavisnih medija i aktivista, odnosno mnogih branitelja/ki ljudskih prava, s pravom se može strahovati da se **zakon neće primjenjivati oprezno** i u skladu sa međunarodnim pravnim standardima ljudskih prava, te da je donesen da *posluži kao alat* koji treba da **disciplinuje novinare i aktiviste**, odnosno branitelje/ke ljudskih prava i da ih u krajnjoj mjeri krivično sankcioniše.

Ovakva situacija u kojoj se nalaze branitelji/ke ljudskih prava u BiH je lijepo sumirana u zajedničkoj izjavi UN-a, Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju, Savjeta Evrope i EU:

„Tamo gdje postoje krivični zakoni o kleveti, oni rizikuju da budu zloupotrijebljeni protiv novinara, branitelja ljudskih prava i drugih aktera civilnog društva za obavljanje svoje legitimne uloge da istražuju i informišu javnost o pitanjima od javnog interesa, što je od suštinskog značaja za funkcionisanje svakog demokratskog društva. Izmjene i dopune su nepoželjan i neosporno veliki korak unazad u zaštiti osnovnih prava i narušavaju efikasno funkcionisanje demokratije u Republici Srpskoj” (OSCE 2023).

5.1. Aktivisti/kinje i organizacije u doba gušenja kritike

Ono što je prvo primjetno u cjelokupnoj atmosferi oko kriminalizacije klevete jeste da se branitelji/ke ljudskih prava i novinari/ke koji pišu kritičke tekstove o kršenju prava, korupcionim i drugim aferama vlasti već duže vrijeme suočavaju sa **kontinuiranim** i **ozbiljnim** prijetnjama, pritiscima, hakerskim napadima na njihove sajtove, pa i dodjeljivanjem etiketa da se radi o „stranim plaćenicima”, „agentima” ili onima koji „ruše državu”, a da je kriminalizacija klevete u stvari samo nastavak takve prakse (Trifunović 2024).

Takođe, mnoge prijetnje su se u posljednje dvije godine intenzivirale, što značajno *utiče na poslovni i privatni život* zaposlenih u organizacijama. Kada su se na to dodale ovakve zakonske izmjene i najava drugih zakona kojima se targetiraju branitelji/ke ljudskih prava, to je dovelo i do **odlaska određenih zaposlenih** iz organizacija koje se bave ljudskim pravima, jer mnogi ne žele rizikovati sudske postupke ili negativne posljedice po svoj lični život. Tako su npr. usljed izmjena u KZRS i najave tzv. *Zakona o posebnom registru NVO*, Helsinški odbor za ljudska prava iz Bijeljine napustila čak četiri zaposlena lica (Todorović 2024).

Kada je u pitanju medijski dio branitelja/ki ljudskih prava, izmjene

u krivičnom zakonodavstvu su, po svemu sudeći, dovele do **većeg stepena autocenzure**. Naime, strah od krivičnih prijava za klevetu rađa autocenzuru i to među onima koji već djeluju u neizvjesnim i nesigurnim uslovima, čime se smanjuje kvalitet izvještaja koji se bave ključnim društvenim pitanjima. Koliki je tačno stepen autocenzure, ne može se sa sigurnošću utvrditi, kako je to prevashodno unutrašnji proces kod svakog pojedinca. Međutim, novinari primjećuju da se npr. kod osoba sa kojima su ranije redovno saradivali javlja *bojazan da se odazovu na pozive* radi komentarisanja određenih društvenih zbivanja.

„Ja mislim da se primijeti [...] jedna velika autocenzura [...] i mislim da je to naš najveći problem u ovom trenutku. Kad mislim na autocenzuru, mislim više na autocenzuru nekad analitičara koje smo imali. [...] Mi smo primijetili da je jedan broj ljudi koji nam se redovno javljaju – više nam se ne javljaju, ne pozivaju, ne daju odgovor na neko pitanje, neki tekst da nam prokomentarišu ili nešto slično” (Trifunović 2024).

Aleksandar Trifunović, BUKA

Ipak, kriminalizacija klevete **nije uticala na izmjenu uređivačke politike** određenih nezavisnih medija, ali se zato kontinuirano u redakcijama preduzimaju sve potrebne *mjere opreza*, naročito kada se uzme u obzir da novčane kazne koje se mogu izreći za klevetu pravnim licima, mogu definitivno *dovesti do gašenja* malih i nezavisnih medija.

„Nismo htjeli da posustanemo, nismo htjeli da dajemo do znanja da smo se uplašili, iako smo preduzeli sve moguće mjere zaštite, da konkretno mi nemamo neku opciju u kojoj bi, ne znam, dugoročno bilo ko mogao da udara na naš integritet, da tako kažem, da smo mi nespremni za to. Naprotiv, mi smo se ponašali vrlo korektno u svemu tome, čak i prema zakonodavcu, ali smo davali do znanja šta nam se ne sviđa i davali argumente za to” (Trifunović 2024).

Aleksandar Trifunović, BUKA

U toku kriminalizacije klevete, ali i generalno gledajući, među novinarima, prema riječima sagovornika iz Buke, postoji „**hronični nedostatak solidarnosti**”, koji se ogleda u tome da novinari iz medija koji su bliski vlasti *ne podržavaju* svoje kolege iz novinarskog esnafa nezavisnih medija, u slučajevima kada su izloženi napadima i prijetnjama; dok mlađi novinari sve više „kalkulišu” tako što pretenduju da pišu o temama koje nisu osjetljive, i to dok je situacija u državi alarmantna (Trifunović 2024). Tako je, umjesto ujedinenog zajedničkog otpora represivnim mjerama ali i pritiscima, fragmentiranost unutar sektora u stvari slabila zajedničku borbu za slobodu izražavanja.

Od avgusta 2023. i stupanja na snagu izmjena i dopuna KZRS, određene organizacije koje se bave ljudskim pravima su bile primorane i da određene **projekte redefinišu** u skladu sa promijenjenim društvenim okolnostima, dok su druge morali učiniti „**manje vidljivim**” iz straha od napada i konflikata. Prijetnje, koje su već standardne dugi niz godine, takođe su se *intenzivirale* te su iste često bile suptilne ili upućivane preko posrednika, što je otežavalo njihovo prijavljivanje nadležnim organima.

„Mi smo bili prinuđeni da određene projekte koje smo vodili redefinišimo, dakle, da ih mijenjamo u toku zbog društvenih okolnosti koje su se promijenile. Sa druge strane, neke projekte takođe smo morali, kako bih rekao, da učinimo manje vidljivim, jer sama tematika projekata kojima smo se bavili u jednom društvu koje je u protekle dvije godine postalo jako [...] agresivno spram ljudskih prava i spram određenih tema ljudskih prava. Mi smo morali te određene projekte da učinimo [...] manje vidljivim za javnost, za medije, bojeći se konflikata, bojeći se napada i [...] činjenica je da je ta promijenjena atmosfera u Republici Srpskoj, dakle, govorim u kontekstu donošenja ovog zakona i najave donošenja drugog zakona vezanog za agente stranog uticaja, da je to u pravom smislu riječi [...] otežalo naš rad, iskomplikovalo naš rad” (Todorović 2024).

Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava

Poseban problem u cjelokupnoj priči o kriminalizaciji klevete je i to što institucije **nisu dale** ni približno dovoljnu **podršku** braniteljima/kama ljudskih prava. To se odnosi jednako na institucije na nivou Republike Srpske, ali i one na nivou Bosne i Hercegovine.

„Evo, ljudska prava su u Republici Srpskoj suspendovana maksimalno, sloboda mišljenja, govora, okupljanje, udruživanja, maltene zaprijećena kažnjavanjem, a Ministarstvo za ljudska prava o tome maltene nije progovorilo ništa niti su imali kad potrebu da nas kontaktiraju i da nas pitaju [...] Kako je to moguće da u zemlji koja ima Ministarstvo za ljudska prava, ministar ili neko iz Ministarstva, ne mora biti bilo ko, ministar, može biti bilo ko od njegovih zaposlenih, ne nađe potrebu da, recimo, kaže makar javno nešto o podršci organizacijama za ljudska prava” (Todorović 2024).

Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava

Kada je riječ konkretno o institucijama Republike Srpske, one su se u izvještajnom periodu, kriminalizacijom klevete i najavom donošenja tzv. *Zakona o stranim agentima* trudile da **kompromituju nevladin sektor** i da kod građana koji „nemaju dovoljan stepen političke i demokratske kulture” stvore utisak da su branitelji/ke ljudskih prava *neprijatelji* i „*neko ko ruši ovu državu*”, što ozbiljno dovodi u pitanje **opasnost** određene organizacije za ljudska prava. Za nazadovanje stepena ljudskih prava u BiH su, pored *domaćih institucija*, prema mišljenjima ljudi iz nevladinog sektora, dijelom odgovorne i *određene međunarodne organizacije* i to prevashodno zbog *svoje pasivnosti* u konkretnim akcijama, jer sa organizacijama civilnog društva u BiH često stupaju u kontakt samo radi formulisanja određenih izvještaja i obavljanja drugih formalnosti (Todorović 2024; Trifunović 2024).

5.2. Korak unazad

Međunarodni standardi ljudskih prava stoje na stanovištu da sloboda izražavanja u demokratskom društvu nije neograničena, ali i da

kleveta u okviru krivičnog zakona predstavlja ozbiljnu opasnost slobodi izražavanja. Imajući u vidu stepen društvene opasnosti klevete i negativne posljedice koje ona može proizvesti, propisima Republike Srpske je prije kriminalizacije klevete već *bila obezbijeđena dovoljna pravna zaštita* ugleda i dobrog imena građana, bez potrebe da se kleveta normira kao krivično djelo.

Stoga se izmjene i dopune KZRS mogu posmatrati kao pokušaj vlasti u RS da stvore efikasan mehanizam borbe protiv nepodobnih novinara i aktivista i na taj način uguše svaki trag kritike u javnom prostoru, koja je neophodna osobina zdravog demokratskog društva.

Na osnovu našeg istraživanja proističe da kriminalizacija klevete u Republici Srpskoj donosi niz ozbiljnih posljedica i predstavlja **značajan korak unazad** po slobodu izražavanja, rad organizacija civilnog društva i medija. Ključni zaključci ukazuju na to da ova mjera predstavlja **nastavak sistematskog** pritiska na aktiviste i branitelje/ke ljudskih prava, čime se dodatno otežava njihova borba za transparentnost, pravdu i prava različitih društvenih grupa.

Izmjenama KZRS se zakonski, ali i u praksi pojačalo **nepovoljno okruženje za rad branitelja/ki ljudskih prava**, od medija do aktivističkog sektora (Todorović 2024; Trifunović 2024). Najave donošenja i drugih zakona koji direktno ciljaju na obim prava branitelja/ki ljudskih prava, kao što je tzv. *Zakon o stranim agentima*, samo doprinose dodatnom ograničavanju prostora za njihov rad i jačanju represivnog okruženja.

Pored toga, kriminalizacija klevete je dodatno podstakla **atmosferu straha**, u kojoj aktivisti mogu da postanu meta krivičnih prijava, eventualnih krivičnih sudskih postupaka i potencijalnih kazni, što ugrožava njihovu sigurnost i motivaciju za rad. Nesumnjivo je da mnogi mali i nezavisni mediji i nevladine organizacije samostalno neće imati dovoljno finansijskih sredstava i drugih resursa da izdrže eventualne krivične postupke, kada im se kao oponenti budu javljali nosioci političke moći. Naročito imajući u vidu da krivični postupci često dugo traju, izazivajući ozbiljne finansijske izdatke za stranke.

„Stvara se jedna mučna atmosfera u kojoj su ljudi koji rade u nevladinom sektoru, a to nije mali broj ljudi, trebaju da se osjećaju ugroženim, na neki način progonjenim, u nekom segmentu” (Trifunović 2024).

Aleksandar Trifunović, BUKA

U konačnici, kriminalizacija klevete, u trenutnom političkom ambijentu u RS, može da dovede do **ozbiljne erozije slobode izražavanja** u praksi, kako za branitelje/ke ljudskih prava, tako i za ostale građane i građanke. Gušenjem kritike koja je u osnovi konstruktivna i zdrava za društvo, radnje javnih vlasti mogu ostati nekontrolisane, jer je svaki pokušaj kritike *potencijalno kažnjiv*. Stoga, ponovna kriminalizacija klevete nije samo pitanje pravno-tehničkog karaktera, već pitanje od vitalnog značaja za budućnost civilnog društva, slobodnih medija i demokratije u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini.

5.3. Statistički pregled: Krivične prijave i optužnice za klevetu

U okviru analize kriminalizacije klevete, izvršili smo prikupljanje statističkih podataka od okružnih javnih tužilaštava u Republici Srpskoj koji se odnose na broj podnesenih krivičnih prijava i optužnica podignutih za klevetu, kao i na strukturu lica protiv kojih su podnesene prijave.

Tužilaštvima su dostavljeni zahtjevi za slobodan pristup informacijama, na koje su oni dostavili određene informacije. Podaci se odnose na period od stupanja na snagu izmjena i dopuna KZRS krajem avgusta 2023. do 1. juna 2024. godine. U šest javnih tužilaštava u ovom periodu je zaprimljeno **113 krivičnih prijava** za klevetu, protiv fizičkih i pravnih lica. Od toga je potvrđeno da je šest prijava vezano za *novinare*. Ipak, u navedenom periodu *nije podignuta nijedna optužnica* po ovim krivičnim prijavama, što je očekivano, kako je zakon u primjeni bio tek devet mjeseci; ali je svakako *zabrinjavajući* broj podnesenih krivičnih prijava. Najviše krivičnih prijava je podneseno u Banjoj Luci, njih 56, dok je

u Prijedoru podneseno njih samo tri (Odgovori okružnih javnih tužilaštva u RS na zahtjeve za pristup informacijama).

Okružno javno tužilaštvo	Broj krivičnih prijava	Broj optužnica	Lica protiv kojih su prijave podnesene
Banja Luka	56	0	Tužilaštvo nije dostavilo podatke o strukturi podnesenih prijava. Prijave su podnesene protiv fizičkih i pravnih lica.
Doboj	18	0	Nema prijava protiv novinara, branitelja ljudskih prava ili aktivista.
Istočno Sarajevo	14	0	3 prijave protiv novinara/blogera, 4 protiv NN lica, 7 protiv građana.
Trebinje	6	0	Fizička lica, uključujući javne ličnosti.
Bijeljina	16	0	12 prijava protiv građana, 3 prijave protiv novinara, 1 prijava protiv javne ličnosti (političara).
Prijedor	3	0	Nema dostupnih podataka o licima.

6.

**ZAŠTITA
BRANITELJA/KI
ŽIVOTNE SREDINE**

6. ZAŠTITA BRANITELJA/KI ŽIVOTNE SREDINE

„Ujedinjene nacije su prepoznale i duboko su zabrinute da su branitelji/ke ljudskih prava koji rade na pitanjima životne sredine, koji se nazivaju braniteljima/kama ljudskih prava iz oblasti životne sredine, među najizloženijim i ugroženijim braniteljima/kama ljudskih prava. Države se pozivaju da preduzmu sve neophodne mjere da osiguraju prava, zaštitu i bezbjednost svih osoba, uključujući branitelje/ke ljudskih prava iz oblasti životne sredine, koji, između ostalog, ostvaruju pravo na slobodu mišljenja, izražavanja, mirnog okupljanja i udruživanja, online i offline, koji su od suštinskog značaja za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i zaštitu i očuvanje životne sredine” (HRHF 2023, 41).

Kontekst: SLAPP, neusklađenost postupanja i odnos sa kompanijama i međunarodnim akterima

Branitelji/ke ljudskih prava u oblasti životne sredine suočavaju se sa jedinstvenim izazovima zbog specifične prirode njihovog posla. Ona se ogleda u tome da se često *suprotstavljaju moćnim interesima* vezanim za korišćenje zemljišta, iskopavanja ruda i minerala i velike razvojne projekte, što može izazvati ozbiljne konflikte između zaštitnika životne sredine, investitora i nosilaca političke moći (HRHF 2023, 41). Situacija u BiH u ovom pogledu je slična kao i u drugim državama u kojima puna demokratija *nije dostignuta*, što korespondira sa *režimom hibridne demokratije* prisutnim u zemlji, kako u državi ne postoji dovoljan nivo vladavine prava niti potpuno adekvatna zaštita prava građana i građanki (EIU 2024, 11, 50, 66).

U ovom izvještaju obradili smo tri cjeline koje se odnose na rad branitelja/ki ljudskih prava u oblasti životne sredine, koje su usko usmjerene na strateške tužbe protiv učešća javnosti (*SLAAP – Strategic Lawsuits Against Public Participation*) i zastrašivanje, neusklađenost u postupanju između različitih nivoa vlasti i odnos sa velikim kompanijama i međunarodnom zajednicom.

6.1. SLAPP i zastrašivanje

Kompanije u BiH, posebno one iz sektora energetike, građevinarstva i rudarstva, koriste **strateške tužbe protiv učešća javnosti** iskorištavajući pravosudni sistem kako bi *obeshrabrile, utišale i zastrašile* branitelje/ke ljudskih prava, odnosno kritičke glasove u pitanjima konkretnih projekata koji imaju uticaj na životnu sredinu. Cilj ovih tužbi nije usmjeren ka ostvarivanju pravne pobjede, već *stvaranju atmosfere straha* među braniteljima/kama ljudskih prava i *iscrpljivanju njihovih resursa* – kako finansijskih, tako i emocionalnih (Kardov 2024, 71; Mańko 2024, 2).

Aktivisti/kinje koji se protive izgradnji mini-hidroelektrana, rudarskih postrojenja ili drugih projekata koji imaju potencijalno razorne efekte na životnu sredinu, suočeni su uglavnom sa *tužbama za klevetu* povezanim sa *navodnim narušavanjem ugleda* ili *ometanjem poslovanja*. Na ovaj način kompanije, odnosno „finansijski moćni subjekti” šalju jasnu poruku da će svaki pokušaj osporavanja njihovih projekata biti praćen dugotrajnim i skupim pravnim postupcima (Džumhur, Jukić, Vranješ 2024, 115). Za ekološke aktiviste, koji često rade u okviru malih organizacija i grupa ili kao pojedinci s ograničenim resursima, ovakve tužbe predstavljaju **ogroman teret** i dodatno **otežavaju njihovu borbu** za zaštitu životne sredine.

„Par podignutih SLAPP slučajeva imamo na području BiH. To se počinje koristiti kao alat, pogotovo protiv pojedinačnih aktivista i ljudi koji imaju pokrete ili su jedini vidljivi na određenu temu; dok, recimo, ta ista pravna lica preko advokata se ustručavaju da pokrenu slične slučajeve protiv nas kao udruženja, s obzirom na to da iza nas opet postoje određena logistika i mreže različitih organizacija kojima pripadamo” (Dakić 2024).

Tihomir Dakić, Centar za životnu sredinu

Društveni kontekst u kojem se ovi procesi odvijaju dodatno otežava položaj branitelja/ki ljudskih prava. Naime, strateške tužbe protiv učešća javnosti se koriste i kako bi **stvorile percepciju** da su ekološki aktivisti *destabilizatori* ili čak *protivnici ekonomskog razvoja*, što dodatno marginalizuje njihove napore. Ove tužbe takođe služe da **diskredituju**

njihov rad, usmjeravajući pažnju javnosti na navodnu „štetu” koju oni nanose poslovanju, umjesto na ključna pitanja zaštite životne sredine.

Zlonamjerne tužbe su u posljednjih nekoliko godina povećane u svim zemljama Zapadnog Balkana, ali je za BiH specifično da se bilježi zabrinjavajući *porast postupaka* upravo *protiv branitelja/ki ljudskih prava*, koje uglavnom pokreću velike korporacije i članovi državnih i lokalnih vlasti (Bosilkova-Antovska, Mladenovska 2024, 23). *Coalition Against SLAPPs in Europe* u najnovijem izvještaju za 2023. godinu svrstava BiH među prve tri države u Evropi sa najvećim brojem zabilježenih SLAPP slučajeva na svakih 100.000 stanovnika (DCGF – CASE 2023, 15).

Sa druge strane, ono što je naročito problematično je da u propisima u BiH trenutno ne **postoje efikasni mehanizmi zaštite** od ovih tužbi, iako su organizacije civilnog društva predvođene Aarhus centrom u BiH, preko delegata u Parlamentu FBiH uputile u parlamentarnu proceduru *Nacrt zakona o građanskoj inicijativi i zaštiti građana/ki i aktivista/ica* sa uključenim antiSLAPP odredbama (Džaferović, 2024; Aarhus centar u BiH 2024).

Jedan od slučajeva koji je privukao veliku pažnju javnosti u našem izvještajnom periodu je **tužba protiv aktivistkinje Harije Čobo**. Protiv nje je britanska kompanija *Adriatic Metals* pokrenula tužbu zbog povrede ugleda ovog koncesionara koji se bavi istraživanjem i eksploatacijom ruda u Varešu (Midžić et al. 2024, 11). Međutim, Opštinski sud u Kaknju je u junu 2024. donio presudu kojom se tužbeni zahtjev u kojem je Čobo optužena za klevetu i povredu ugleda tužitelja odbija na osnovu odricanja tužitelja u ovom predmetu, nakon što se aktivistkinja Čobo oštro borila protiv ove tužbe (Objavi.ba 2024; Presuda 2024).

Slučaj Harije Čobo je u stvari samo **nastavak pritisaka** putem tužbi od strane velikih kompanija, kao što su u prethodnom periodu, između ostalih, to npr. bili slučajevi *Sunčice Kovačević* i *Sare Tuševljak*, aktivistkinja za zaštitu rijeka, koje je tužio „Green invest/BUK d.o.o”; ili *Amele Šabić Ahmečković*, aktivistkinje za očuvanje prirode iz Jezera, koju je kompanija „Lykos Balkans Metals” tužila za klevetu (Jevđenić 2023a).

Pored građanskih tužbi za klevetu u formi SLAPP-a, posebnu

opasnost za branitelje/ke ljudskih prava predstavljaju i **moгуći krivični postupci**, kako je kleveta od avgusta 2023. godine kriminalizovana u Republici Srpskoj. Sada se branitelji/ke ljudskih prava mogu suočiti ne samo sa građanskim postupcima, nego i sa krivičnim progonom zbog svog aktivističkog rada i kritikovanja poslovanja onečišćivača životne sredine. Sam strah od krivičnih sankcija bi mogao navesti mnoge ekološke aktiviste na autocenzuru, što može direktno dovesti do slabljenja uticaja njihovog rada {za više informacija o temi kriminalizacije klevete pogledaj dio o kriminalizaciji klevete u Republici Srpskoj u ovom izvještaju}.

6.2. Fragmentacija odgovornosti i neharmonizovanost

Bosnu i Hercegovinu karakteriše specifično federalno uređenje, koje uključuje kompleksnu legislativu i brojne javne organe na različitim nivoima vlasti. Ovaj sistem direktno utiče na rad branitelja/ki ljudskih prava, jer se njihova prava i mogućnosti **značajno razlikuju** u zavisnosti od nadležnosti i pristupa javnih institucija u pojedinim dijelovima države.

Jedan od ključnih izazova za ekološke aktiviste u BiH jeste **neusklađenost u postupanju** između različitih nivoa vlasti. Naime, odnos institucija prema braniteljima/kama ljudskih prava *nije dosljedan*; dok su pojedine institucije otvorenije za saradnju i posvećene poštovanju prava aktivista, druge institucije otežavaju pristup informacijama ili ostvarivanje drugih prava braniteljima/kama ljudskih prava. Nekada institucije to rade zato što namjerno *ne žele da ispoštuju prava* branitelja/ki ljudskih prava, u drugim prilikama zato što *sakrivaju* određene informacije, ali u dosta slučajeva kršenje prava se dešava i zbog *nedovoljno znanja i stručnosti* u institucijama.

„Kada se obraćamo općinama iz drugih kantona ili kantonalnim ministarstvima, često se susrećemo s preprekama, prvenstveno zbog nedostatka komunikacije s njihove strane. Čini se da unutar naših institucija i dalje postoji mentalitet iz bivše države, gdje se informacije često skrivaju umjesto da se dijele. Ovaj pristup može stvoriti dojam da organi izbjegavaju pružanje informacija s nekim lošim namjerama. Međutim, vjerujem da je u većini slučajeva razlog za to neznanje o zakonodavstvu, a ne namjera da se izbjegne

saradnja” (Kreševljaković 2024).

Nina Kreševljaković, Aarhus centar u BiH

Branitelji/ke ljudskih prava u ekološkim stvarima većinom su u kontaktu sa upravnim organima. Ipak, neharmonizovanost u postupanju se dešava i u **odnosu sudova** prema braniteljima/kama ljudskih prava i njihovim pravima. Postoje razlike u primjeni *Arhuske konvencije* između pravnih sistema u RS i FBiH, posebno kada se radi o pitanjima legitimnosti tužbi u pitanjima životne sredine. Sudovi u Republici Srpskoj, za razliku od onih u Federaciji BiH, pokazali su veće razumijevanje u priznavanju prava ekoloških organizacija kao „zainteresovane javnosti” sa aktivnim legitimitetom za podnošenje tužbi.

Međutim, uprkos različitostima u tumačenju na nižim sudskim instancama, vrhovni sudovi ili Ustavni sud BiH uglavnom presuđuju u korist ekoloških organizacija, što ukazuje na *konzistentnije tumačenje prava* na ovom nivou. Ipak, veliki problem leži u tome što do dolaska pred najviše pravosudne institucije **protiče dosta vremena**, a nisu zanemarljivi ni *troškovi postupaka* koje imaju organizacije do odluka na najvišim nivoima. Ovakva neujednačena praksa ukazuje na to da i organi koji bi morali biti na braniku odbrane prava branitelja/ki ljudskih prava u stvari onemogućavaju da branitelji/ke ljudskih prava u potpunosti uživaju sva prava koja imaju prema međunarodnim standardima, ali i domaćim propisima.

„U Republici Srpskoj primijetili smo da prvostepeni sudovi bolje razumiju Arhusku konvenciju nego njihove kolege u Federaciji. Na razini vrhovnih sudova, međutim, imamo pozitivnije odnose s federalnim Vrhovnim sudom i bolje razumijevanje. Često podnosimo tužbe pozivajući se na Arhusku konvenciju, ističući da smo zainteresovana javnost s aktivnim legitimitetom za podnošenje tužbi. U Republici Srpskoj nijedna tužba nam nije odbijena zbog osporavanja aktivnog legitimiteta, dok se u Federaciji, primjerice, događa da nam tužbe budu odbacivane s obrazloženjem da, ako se tužba odnosi na termoelektranu u Tuzli, nismo smješteni u tom gradu, te stoga nismo smatrani zainteresovanom javnošću. U cjelini, sve presude koje smo izgubili na prvostepenim sudovima, pa čak

i na razini vrhovnog suda, nakon podnošenja zahtjeva Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine rezultirale su povoljnim ishodima za nas” (Kreševljaković 2024).

Nina Kreševljaković, Aarhus centar u BiH

Relevantni izvještaji iz oblasti životne sredine takođe govore baš o tome da u BiH **postoji problem nedovoljno obučenog i potkapacitiranog kadra** na svim nivoima vlasti, što utiče na kvalitet primjene propisa u vezi sa slobodnim pristupom informacijama {za više informacija o temi pristupa informacijama pogledaj dio o zakonima o slobodi pristupa informacijama u BiH u ovom izvještaju}, efikasnog učešća javnosti u donošenju odluka i pristupa pravdi u okolišnim pitanjima; dakle, *direktno i na djelovanje branitelja/ki ljudskih prava* koji se bore za zdravu životnu sredinu (Midžić et al. 2024, 79).

Pored problema neharmonizovanosti u postupanju, primjetno je i postojanje **institucionalne pasivnosti** u određenim slučajevima prema radu ekoloških organizacija. To se ogleda u *administrativnom ignorisanju* njihovog postojanja, *produžavanju sudskih i žalbenih procesa*, kao i u *suštinskom negiranju njihovog značaja i doprinosa*. Ovaj stav institucija ugrožava rad branitelja/ki ljudskih prava, budući da im administrativne prepreke otežavaju ostvarivanje njihovih prava i ciljeva.

„Mislim da, upali smo u jedan period kada imamo neke nove ministre i nove odluke koje dolaze i sa Istoka i sa Zapada, negiranjem postojanja djelovanja organizacija. Znači: ćutanjem administracije, pokušavanjem odvlačenja svih tih sudskih procesa, odnosno žalbenih procesa i sl. Tako da: smatramo da ne postojite” (Dakić 2024).

Tihomir Dakić, Centar za životnu sredinu

Jedan od karakterističkih slučajeva se desio u **Vlasenici**, kada su aktivisti okupljeni u pokret „Eko aktivisti” Vlasenica tokom marta 2023. godine sakupili skoro 1.700 potpisa građana za građansku inicijativu kojom se traži zabrana otvaranja fabrike za hemijsko-termičku obradu plastike. Međutim, opštinska administracija je ignorisala volju građana i odbila je zaprimiti građansku inicijativu, a kada su je poslali poštom,

njihov zahtjev je odbijen. Zato su aktivisti, uz pomoć advokatice, morali da koriste dalja pravna sredstva u pogledu ovog odbijanja, poput krivične prijave za krivično djelo „Povreda prava na podnošenje pravnog sredstva“, višestrukih žalbi Vrhovnom sudu RS i Ministarstvu uprave i lokalne samouprave, kao i brojnih podnesaka drugim relevantnim institucijama (E.K. i N.N. 2023, E.K., D.R. i N.N. 2023; Eko aktivisti Vlasenica 2024; Kosanović 2024). Situacija sa ćutanjem i nepostupanjem organa se dešava i u slučaju eksploatacije rude u **Medni**, kod Mrkonjić Grada, gdje su manji potoci koji se ulivaju u rijeku Sanu zagađeni teškim metalima, a nadležna inspekcija ne reaguje (Maksimović 2024).

Na ovaj način se braniteljima/kama ljudskih prava u vezi sa zaštitom životne sredine praktično *onemogućilo* da ostvaruju svoja prava, da štite životnu sredinu i da kroz pravne mehanizme sudjeluju u pravnim i demokratskim procesima. Ukoliko na kraju i dođe do povoljnog epiloga za branitelje/ke ljudskih prava, on može da se desi **prekasno za efektivno ostvarivanje prava**, upravo zbog odugovlačenja postupaka.

6.3. Odnos s velikim kompanijama i međunarodna zajednica

Ekološki aktivisti u Bosni i Hercegovini suočili su se i sa velikim izazovom koji proističe iz **povezanosti** između velikih kompanija i domaćih vlasti, ali i **lobiranjem** predstavnika međunarodne zajednice. Naime, pojedine kompanije koje su angažovane na projektima poput izgradnje mini-hidroelektrana ili rudnika često održavaju *bliske veze s političarima i vlastima* (Eko akcija 2021), a određeni diplomatski predstavnici i predstavnici međunarodne zajednice u BiH *podržavaju inicijative* koje su suprotne nastojanjima branitelja/ki ljudskih prava (Lippman 2024).

Određene kompanije koriste svoj uticaj prema domaćim akterima kako bi osigurale dozvole i prošle inspeksijske nadzore bez obzira na kršenje ekoloških standarda (Katić 2024; Lippman 2024). Kada branitelji/ke ljudskih prava ukažu na to i pokrenu postupke pred nadležnim organima, kompanije nastoje da *onemoguće djelovanje* ekoloških aktivista. S tim u vezi se dešavaju određeni pritisci prema braniteljima/kama, od onih suptilnijih kao što su raspitivanja o njihovih kontaktima, do nuđenja

mita za povlačenje tužbi ili direktnih prijetnji.

„Od tog lica, odnosno navodnog koordinatora poslova na iskopavanju ruda imali smo pokušaj dolaska do broja od strane vlasnika firme [...] On je pokušavao preko drugog kolege da dođe do kontakta i kao: 'De poruči tom Dakiću [...] platićemo koliko treba da se povuče tužba'” (Dakić 2024).

Tihomir Dakić, Centar za životnu sredinu

Takođe, branitelji/ke ljudskih prava se nalaze i u odnosu **između čekića i nakovnja** između interesa Zapada i Istoka. Tako se njima nerijetko od strane predstavnika međunarodnih organizacija ili stranih ambasada *postavljaju pitanja* o privrženosti jednoj ili drugoj strani, dok se *pritom zanemaruje* njihova borba za zdravu životnu sredinu. Zbog svog djelovanja, branitelji/ke ljudskih prava su samim tim izloženi i indirektnim i direktnim pritiscima koji dolaze od strane predstavnika međunarodne zajednice (Eko BiH mreža et al. 2023).

„Imamo pritiske što se tiče stranih organizacija, odnosno ambasada i predstavnika stranih država. Imali smo u vidu soft diplomatski zavrtnja ruku. Imali smo, 'ajde da krenemo od tog najblažeg, a to je potpuno ignorisanje problematike koja im je predstavljena na sastanku. Nikakve reakcije. [...] Kad sam pričao o ovim kompanijama vezano za ugalj, da se potencijalno taj ugalj vozi za Poljsku i Njemačku. Zatim da imamo kopanje litijuma, Vareš i slično, gospođa direktorka je, onako, poprilično bahato postavila pitanje: 'A, da li bi vi isto tako reagovali i bunili se da je u pitanju ruska ili kineska kompanija?' Tako da to pokazuje jedan jako, jako usmjeren nivo djelovanja” (Dakić 2024).

Tihomir Dakić, Centar za životnu sredinu

„I imali smo raspitivanje apropo auto-puta o našem radu od strane [...] kineske korporacije. Ne korporacije, nego Službe” (Dakić 2024).

Tihomir Dakić, Centar za životnu sredinu

Ekološki aktivisti su izloženi i **medijskim kampanjama**

diskreditacije koje dolaze iz različitih izvora, uključujući i **same kompanije** koje su uključene u projekte i lobističke grupe. Ove kampanje često prikazuju aktiviste kao protivnike napretka i razvoja, čime se nastoji *smanjiti podrška javnosti* njihovim aktivnostima. Jedan od karakterističnih slučajeva je označavanje 24 osobe na Facebook stranici pod nazivom „**Ozren na dlanu**”, na kojoj su pod naslovom „Dosije Ozren” označeni protivnici geoloških istraživanja i rudarskih aktivnosti, navođenjem njihovih imena i prezimena i prikazivanjem njihovih fotografija. Time su ujedno „identifikovani” i kao „neprijatelji ekonomskog prosperiteta Republike Srpske” (Lj. Đ. 2024).

Pored toga, poseban problem predstavlja i očigledno **lobiranje** nekih predstavnika stranih država i međunarodnih organizacija **za istraživanja i eksploataciju prirodnih bogatstava na području BiH**, a često i rad za **interese određenih kompanija**. Ovi interesi su često usmjereni protiv zdravog okoliša, a samim tim posredno i protiv zalaganja branitelja/ki ljudskih prava iz oblasti zaštite životne sredine. Od strane nekih predstavnika međunarodne zajednice mogu se čuti *identične optužbe* prema ekološkim aktivistima koje dolaze i od vlasti u BiH, ali i različitih medija pod direktnom ili indirektnom kontrolom političara iz vlasti (Gerila info 2024; Jevđenić 2023b). One su usmjerene ka tome da se prikaže kako borba branitelja/ki ljudskih prava za zdravu životnu sredinu u stvari *sprečava ekonomski razvoj BiH*.

„Ovu rečenicu sam čuo od nekoliko predstavnika međunarodnih organizacija. A to je: 'Bosna i Hercegovina je 100 godina bila rudarska zemlja. Ovo je prilika za razvoj BiH. Zašto vi pokušavate da se ekonomski ona ne razvija?' [...] Interesantno je da imaš pritiske od zemalja koje propagiraju pravo građana na mišljenje i na djelovanje, a sa druge strane to pravo u Bosni i Hercegovini kada kažu: 'Znate kako se ovdje radi' ili 'Znate, vi ste rudarska zemlja'. Znači, ja ne mogu napraviti svoju strategiju, za mene su strategiju razvoja napravili. [...] Gdje jasno pokazuje, u suštini, da interesi jedne zemlje mogu da krše određene zakone druge zemlje i prava građana da ostvare svoja prava na zdravu životnu sredinu” (Dakić 2024).

Tihomir Dakić, Centar za životnu sredinu

Sa druge strane, iako ih vlasti, mediji pod kontrolom vlasti i određeni predstavnici međunarodne zajednice, optužuju da rade protiv ekonomskih interesa BiH, branitelji/ke ljudskih prava u BiH uglavnom **uživaju veliku podršku građana** i veoma su rijetki slučajevi da se određene grupe bune protiv njih. Ukoliko se to i desi, većinom je u pitanju *politička instrumentalizacija* pojedinaca ili grupa ili *interes određene kompanije* koji se iskazuje kroz pojedince i grupe.

„Tu sad moramo razdvojiti da li je neki pojedinac protiv, jer uvijek će biti neki pojedinac. [...] Kad se selo skupi i kad se mještani skupe, uglavnom se nama jave da se uključimo da pomognemo oko određenog procesa” (Dakić 2024).

Tihomir Dakić, Centar za životnu sredinu

Branitelji/ke ljudskih prava iz oblasti životne sredine će u narednom periodu naročito biti *u fokusu*, kako je veliki broj investitorskih projekata u BiH usmjeren na iskorištavanje prirodnog dobra, što često ima za posljedicu degradaciju životne sredine. Ovo je naročito bitno, jer se širom Bosne i Hercegovine građani i građanke mobilisu da se **bore protiv štetnih projekata** koji prijete da oštete ili su već uništili dijelove životne sredine u kojima žive. U brojnim lokalnim zajednicama širom zemlje dolazi do pokretanja **široko rasprostranjenog pokreta** za zaštitu životne sredine, protesta i otpora u odbrani rijeka, šuma i drugih prirodnih resursa (Lippman 2024).

Samim tim dešava se i *stasavanje nove generacije branitelja/ki ljudskih prava*, koja će se morati suočavati sa izazovima navedenim u ovom izvještaju, ali i mnogim drugim preprekama i prijetnjama u odbrani osnovnog ljudskog prava na zdravu životnu sredinu.

7.

**PODRŠKA
BRANITELJIMA/KAMA
LJUDSKIH PRAVA KOJI
RADE U KONFLIKTNIM
I POSTKONFLIKTNIM
SITUACIJAMA**

7. PODRŠKA BRANITELJIMA/KAMA LJUDSKIH PRAVA KOJI RADE U KONFLIKTNIM I POSTKONFLIKTNIM SITUACIJAMA

„U postkonfliktnim situacijama, branitelji/ke ljudskih prava mogu se suočiti sa nedostatkom mehanizama tranzicione pravde i nedovoljnim naporima za pomirenje. Mogu biti meta zbog svog rada na dokumentovanju ratnih zločina, pozivanja na odgovornost ili zalaganja za marginalizovane grupe” (HRHF 2023, 45).

Kontekst: Nedostatak konkretnih akcija i institucionalne podrške izgradnji održivog mira

Tranziciona pravda je relativno nova disciplina u teoriji i praksi zaštite ljudskih prava. Ova disciplina svoju svrhu prvenstveno pronalazi u potrebi društava da se **suoče** sa svojom kriminalnom prošlošću. Ta potreba, sa jedne strane, inicirana je *aktivnošću organizacija civilnog društva* koje su upućivale na odgovornost države za kršenja ljudskih prava i insistirale na uspostavljanju pravde za žrtve, kao i *obavezom država* po osnovu međunarodnog prava, sa druge (Popović 2009).

Na nivou BiH još **nema ključnih zakona i strategija** koji uređuju pitanje tranzicione pravde, odnosno suočavanja sa prošlošću, poštivanja prava žrtava i stvaranja svih potrebnih uslova da se ratne strahote ne ponove.

Strategija tranzicione pravde još *nije usvojena*, kao ni *Zakon o žrtvama torture*, a tek izmjenama *Krivičnog zakona BiH* u julu 2021. koje je nametnuo bivši visoki predstavnik međunarodne zajednice u BiH Valentin Incko (Odluka visokog predstavnika 2021), na nivou cijele države inkriminisana su djela vezana za negiranje genocida, zločina protiv čovječnosti ili ratnog zločina.

No i pored toga, mnogi *političari* i dalje **negiraju ili minimiziraju ratne zločine**, što *otežava* proces dokumentovanja zločina i traženja pravde za žrtve. To stvara *klimu nekažnjivosti*, u kojoj su zločinci često slobodni, a žrtve marginalizovane. Različite interpretacije ratnih dešavanja koja su

trajala od 1992. do 1995, relativizacija ratnih zločina te neujednačenost zakona i propisa kojima se regulišu prava civilnih žrtava rata, a posebno žena koje su preživjele ratno seksualno nasilje i djece rođene iz čina ratnog silovanja, uveliko otežava rad branitelja/ki ljudskih prava u ovoj oblasti i „predstavlja prepreku napretku BiH ka istinskom i trajnom pomirenju” (OSCE 2024).

Takođe, Platforma za mir, koju su usvojila oba doma Parlamentarne skupštine BiH (Parlament BiH 2018), nije rezultirala konkretnim akcijama na terenu – nije izrađena Strategija za održiv dugotrajni mir u BiH, niti je Obrazovanje za mir ušlo u formalne obrazovne sisteme u BiH.

7.1. Tromost institucija vs protek vremena

Rad branitelja/ki ljudskih prava na izgradnji mira u BiH uključuje širok dijapazon oblasti, tema i aktivnosti, od monitoringa sudskih procesa za ratne zločine, zastupanja žrtava pred sudovima, pružanja besplatne pravne i psihološke pomoći, ukazivanja na jednostrane udžbeničke politike, prikupljanja podataka o nestalim, iniciranja zakonskih izmjena do istraživanja, rada sa mladima, javnih nastupa i uličnih akcija.

Institucije na različitim nivoima vlasti, koje bi trebalo da budu partneri i da slušaju glasove i prijedloge koji dolaze od aktivista i aktivistica koji rade na terenu i vrlo dobro prepoznaju i identifikuju potrebe građana i građanki, nerijetko te **glasove ignorišu**.

„Ono što se povremeno dešava jeste neka vrsta zatajenja komunikacije od strane institucija. Na primjer kada neka institucija kojoj uputiš neki zahtjev ili dopis to rješava tišinom. Iz ovoga se ponekad čini da nas institucije ne smatraju relevantnim, a nama su te institucije važne, ako želimo zagovarati sistemske promjene” (Intervju broj 2, 2024).

N. N. II

Ono što posebno zabrinjava branitelje/ke ljudskih prava koji rade na izgradnji mira i pružaju pomoć i podršku posebno ranjivim kategorijama žrtava rata je *sporost* u radu institucija, *neusklađenost* zakonskih propisa i *neprimjenjivanje* odluka i rješenja kako domaćih tako i međunarodnih tijela.

Oni vode i jednu specifičnu bitku – **bitku protiv protoka vremena** koje sa sobom donosi starost, bolest, pa i smrt žrtava i svjedoka i umanjuje nadu porodica žrtava za postizanje pravde.

„Nemamo puno vremena za manevrisanje. Ovo je vremenski osjetljiv proces koji mora određene odgovore i rješenja ponuditi za vrijeme života žrtava. Ne možemo biti zadovoljni znajući da su prava žrtava i dalje neujednačena na cijelom teritoriju BiH, da neke žrtve nisu čak ni ušle u trenutna zakonska rješenja, ili da su ušle mnogo godina kasnije, a trebale su ranije. Nažalost, zbog ovakvog pristupa žrtve su i dalje izložene manipulisanjem u dnevno-političke svrhe, te su njihovi konkretni problemi zarobljeni u etno-nacionalne narative” (Intervju broj 2, 2024).

N. N. II

Na protek vremena ukazuju i u Udruženju „Zaboravljena djeca rata”. Djeca rođena iz čina ratnog seksualnog nasilja su zakonski prepoznata tek 2022. godine, kada je Skupština Brčko distrikta donijela odluku da ovu kategoriju uvrsti u *Zakon o civilnim žrtvama rata BD*. Potom je uslijedilo usvajanje novog *Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata u FBiH* (Službene novine FBiH 2023), koji donosi niz poboljšanja za ovu kategoriju stanovništva.

„To je i dalje simbolično priznanje. Međutim, stavlja se društvu na znanje da ta kategorija postoji i ispravlja se diskriminacija od odsustva prepoznatljivosti unazad 30 godina, a posebno diskriminacija u odnosu na djecu, recimo, boračke populacije koja su sva imala prioritetnu zdravstvenu zaštitu, prioritetno stambeno zbrinjavanje, stipendije, obrazovanje [...] a djeca civilnih žrtava rata to nisu uživala” (Muhadžić 2024).

Merjem Muhadžić, Zaboravljena djeca rata

Muhadžić, međutim, upozorava da se harmonizacija kantonalnih propisa sa federalnim *Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata* još ne dešava te da je u Republici Srpskoj situacija dosta drugačija.

„Mi imamo jedan drugi problem u Republici Srpskoj. Nerazdvojiva je priča o majkama i njihovoj djeci. To je jedna kategorija i jedno

uslovljava drugo, čak i kad dijete nije imalo kontakt sa majkom. U RS je 2023. godine istekao rok do kojeg su majke mogle da se prijave za status civilne žrtve rata. Dakle, do 2023. možete biti, ako želite, civilna žrtva, ali poslije toga ne možete, čak i ako želite. Takvu poruku šalje Zakon o žrtvama ratne torture RS. I dok to ne ispravimo, nemamo mjesta govoriti o djeci rođenoj zbog rata” (Muhadžić 2024).

Merjem Muhadžić, Zaboravljena djeca rata

Pored neharmonizacije, ovi izazovi reflektuju i širi problem koji se dešava, a to je ignorisanje specifičnih potreba preživjelih ratnih trauma u pravnom okviru, dok istovremeno *ograničavaju i prostor* za djelovanje branitelja/ki ljudskih prava. Zagovaranje izmjena zakona i harmonizacije propisa u uslovima rada u BiH zahtijeva stalni pritisak na vlasti, u okviru u kome se branitelji/ke ljudskih prava suočavaju s nedostatkom institucionalne podrške, ali i političke volje za promjene.

7.2. Ignorisanje i/ili diskreditacija

Veliki izazov za branitelje i braniteljice ljudskih prava koji rade na izgradnji kulture sjećanja predstavlja **nedostatak volje i spremnosti** političkih lidera da rade na suočavanju s prošlošću. Oni se suočavaju sa nizom složenih izazova u svojim naporima da izgrade pravednije i miroljubivije društvo.

Njihov rad na polju tranzicione pravde ostaje ključan, ali **nedovoljno priznat i podržan** od strane državnih institucija. Pritom, nedostatak zakonskih i institucionalnih okvira koji bi regulisali pitanja suočavanja s prošlošću dodatno otežava napore na pružanju pravde žrtvama i dokumentovanju zločina.

U naročito lošem položaju su branitelji i braniteljice ljudskih prava koji *javno progovaraju* o ratnim zločinima ili traže odgovornost. Oni se često suočavaju s prijetnjama, zastrašivanjem i napadima. Ovo uključuje *verbalne napade*, kao i *govor mržnje* u medijima i na društvenim mrežama. Takvi napadi često dolaze od nacionalističkih grupa ili pojedinaca koji se protive narativima koji raskrinkavaju počinjene zločine. **Nedostatak adekvatne zaštite** za branitelje/ice ljudskih prava dodatno pogoršava

situaciju, jer su često prepušteni sami sebi kada dobiju prijetnje ili postanu mete kampanja mržnje.

Upravo sa tim se suočio i Srđan Puhalo, analitičar, bloger i aktivista, koji istražuje i piše o različitim ratnim temama, kada je javno postavio pitanje broja ubijene djece u Sarajevu.

„U zadnje dvije godine, u principu, mislim da sam uspio da me svi zamrže. Što ja vidim kao kompliment, ne kao problem, ali problem koji izaziva neke druge probleme. Šta to znači? To znači da niko neće da ima posla sa mnom. Ili sam opažan kao konfliktna ličnost ili sam opažan kao neko ko je nepoželjan partner u smislu da, ako radiš sa mnom, svašta ti mogu prikačiti. Pogotovo u ovim javnim ustanovama, gdje se pokazalo da, prije ili kasnije, to će ti nabiti na nos što si radio sa mnom” (Puhalo 2024).

Srđan Puhalo, analitičar i aktivista

Postoji i problem sa **nedostatkom integracije tranzicione pravde** u obrazovni sistem, zbog čega mlađe generacije nisu dovoljno informisane o ratnim zločinima i važnosti pravde. Branitelji/ice ljudskih prava često rade na dokumentovanju ratnih zločina u uslovima u kojima pristup informacijama i arhivima može biti *ograničen* ili *selektivan*, što usporava proces istraživanja i objavljivanja činjenica.

Kao jedan od primjera izbjegavanja ili onemogućavanja rada, Puhalo navodi slučaj naprasnog uskraćivanja sale u Kulturnom centru Istočno Novo Sarajevo za održavanje tribine na temu „Aktivizam i umjetnost” početkom septembra 2024.

„Prvo smo dobili dozvolu za mjesto, i dva dana prije toga, nazove te direktor i kaže, ne možeš. A tema panela je bila aktivizam i kultura, nešto potpuno, potpuno benigno. Ni to ne može da prođe. Nazvao čovjek i kaže mene su zvali i ja ti ne mogu dati prostor. Sada, je li to zbog mene, zbog gostiju, zbog teme, zbog Fridrih Eberta, otkud ja znam, nije ni važno, u svakom slučaju, nama su otkazali dva dana prije [...] I sad, kako ti da radiš posao? Kako ti sutra da radiš u Bijeljini,

u Trebinju, u Banjaluci, bilo gdje da tražiš, ako neko nazove i kaže – ne može. Sve češće je tako i u Federaciji” (Puhalo 2024).

Srđan Puhalo, analitičar i aktivista

7.3. Tenzije i ratnohuškački narativi

Političari, koji često *opstruiraju* procese vezane za pomirenje, sa druge strane nastavljaju i **potpirivati etničke podjele i širiti narative** koji glorifikuju ratne zločince. U takvom okruženju, aktivisti i aktivistkinje su suočeni s *prijetnjama* i *zastrašivanjem*, ne samo od strane političkih struktura, već i od dijela javnosti koja ih percipira kao destabilizatore društva, optužuje za „nacionalnu izdaju” ili ih proziva da su „strani plaćenici”. Ove prijetnje nisu samo verbalne, već uključuju i kampanje mržnje, kao i institucionalnu diskriminaciju.

I dok ključni politički lideri u BiH ne prestaju *potpirivati* etničke tenzije i širiti štetne i ratnohuškačke narative (Kuća ljudskih prava Banja Luka 2024), na pitanjima pravde za žrtve, liječenju trauma, pružanju pravne i psihološke pomoći žrtvama te kulturi sjećanja, po pravilu, rade aktivisti i aktivistice civilnog društva. Zbog njihovog aktivizma ponekad mogu da *ispaštaju njihove porodice*.

„To utiče na moje finansije, na moju egzistenciju, a samim tim i na moju porodicu... Pa, pazi, kod nas je argument da smo demokratsko društvo to što Puhalo hoda po ulici bez problema. I to je argument! Vrhunsko je postignuće što možeš slobodno hodati gradom. I niko ti ništa ne radi. Ja se pravim da je sve normalno. Zamisli da razmišljam smijem li u grad ili ne smijem? Zamisli da razmišljam hoće li mi djeca ići na košarku ili neće?! Porodica ne trpi u smislu da imaju nekih problema, ali nikad ne znaš na koga će naletiti” (Puhalo 2024).

Srđan Puhalo, analitičar i aktivista

Nedostatak političke volje i podrške državnih institucija ne samo da onemogućava napredak, već i pojačava osjećaj nekažnjivosti među onima koji su počinili zločine. Istovremeno, uporna *stigmatizacija* branitelja/ica

ljudskih prava doprinosi njihovoj marginalizaciji i otežava ostvarivanje ciljeva tranzicione pravde. Zbog toga je važno kontinuirano ukazivati na ove probleme, kako bi se izvršio pritisak na političke i društvene strukture da preuzmu odgovornost za suočavanje s prošlošću.

U konačnici, proces tranzicione pravde nije samo pravno pitanje, već i *moralna obaveza društva* da osigura pravdu za žrtve, prepozna zločine i izgradi budućnost zasnovanu na miru i poštovanju ljudskih prava.

**UMJESTO ZAKLJUČKA
– PREPORUKE**

UMJESTO ZAKLJUČKA – PREPORUKE

Uloga branitelja/ki ljudskih prava u Bosni i Hercegovini neizostavan je **element borbe za inkluzivnije, slobodnije i ravnopravnije društvo**. Njihov rad i angažman ključni su za unapređenje demokratskih procesa, jačanje institucija i zaštitu osnovnih prava građana.

Međutim, branitelji/ke ljudskih prava suočeni su sa brojnim izazovima koji otežavaju ostvarivanje njihove misije, od *pravni prepreka* i *nedostatka institucionalne podrške*, do *prijetnji*, *pritisaka* i *negativne percepcije u javnosti*. Neke od njih smo prezentovali u ovom izvještaju.

Kako bi se unaprijedila pozicija i omogućio učinkovitiji rad branitelja/ki ljudskih prava, potrebno je donijeti konkretne mjere na osnovu preporuka koje nudimo u nastavku. Ovaj set preporuka cilja različite sektore i obuhvata promjene u propisima, institucionalne intervencije, razvoj pozitivnih praksi, kao i podizanje svijesti i podrške javnosti. Ove preporuke imaju za cilj pružiti temelj za stvaranje **povoljnijeg okruženja** u kojem će branitelji/ke ljudskih prava moći **djelovati slobodno i bez straha od posljedica**.

Standard 2 | Borba protiv dezinformacija

- Država i svi njeni organi bi trebalo da se proaktivno uključe u borbu protiv antirodnh inicijativa i to kroz borbu protiv dezinformacija;
- Potrebno je razviti sigurnosne strategije za organizacije civilnog društva koje su na meti napada antirodnh inicijativa;
- Međunarodni finansijeri bi trebalo da ulože više novca i resursa u projekte koji imaju za cilj borbu protiv antirodnh pokreta;
- Prilikom izvještavanja o temama rodne ravnopravnosti i LGBTI ljudskih prava, mediji bi trebalo da vode posebnu pažnju o tome da se dezinformacije o braniteljima/cama ljudskih prava i njihovom radu ne bi širile ka javnosti.

Standard 3 | Osigurati učešće i angažovanje javnosti

- Potrebno je ujednačiti zakonske okvire za slobodan pristup informacijama na svim nivoima vlasti kako bi se omogućio jednak

- pristup informacijama širom zemlje;
- Trebalo bi povećati proaktivnost u objavi informacija na entitetskom i državnom nivou na način da se informacije redovno ažuriraju i da budu lako dostupne;
 - Neophodno je smanjiti prepreke u žalbenom postupku i skratiti vrijeme donošenja odluka;
 - Neophodno je osnivanje nezavisnog tijela koje bi garantovalo pravednije razmatranje žalbi u drugostepenom postupku pristupa informacijama na nivou BiH, umjesto Žalbenog vijeća;
 - Potrebno je unaprijediti tumačenje izuzetaka u zakonima kako bi se smanjila zloupotreba preširokim i zlonamjernim tumačenjem zakona.

Standard 4 | Ukidanje kriminalizacije branjenja ljudskih prava

- Kleveta treba da se dekriminalizuje jer bi vraćanje klevete isključivo u domen građanskog prava smanjilo rizik od zloupotrebe zakona za gušenje slobode izražavanja, što je ključna osnova za zaštitu ljudskih prava;
- Institucije bi trebalo da stvore jasne i transparentne zakonske mehanizme kojima se štiti sloboda izražavanja branitelja/ki ljudskih prava (ovo uključuje uvođenje zaštitnih mjera koje bi sprečavale zloupotrebu zakona u svrhu političke represije);
- Institucije moraju pružiti jasnu i kontinuiranu podršku braniteljima/kama ljudskih prava, uključujući pravnu pomoć i javnu osudu prijetnji i napada;
- Kako bi se efikasno suprotstavili represivnim mjerama, građani, nevladine organizacije i mediji moraju jačati solidarnost i zajednički otpor protiv napada na slobodu izražavanja i rad branitelja/ki ljudskih prava.

Standard 18 | Zaštita branitelja/ki životne sredine

- Potrebno je usvojiti zakonske mjere protiv strateških tužbi usmjerenih na učešće javnosti (antiSLAPP);
- Neophodno je jačanje kapaciteta upravnih i pravosudnih organa

kako bi se kroz obuke u vezi sa strateškim tužbama usmjerenim na učešće javnosti i primjenom *Arhuske konvencije* osiguralo dosljedno tumačenje zakona koji štite javno učešće u pitanjima životne sredine, bez obzira na administrativne razlike unutar zemlje;

- Trebalo bi podsticati usklađenost postupanja između različitih nivoa vlasti kako bi se obezbijedila jednaka prava ekoloških aktivista širom države, kroz unapređenje komunikacije i standardizaciju procedura na svim nivoima uprave i pravosuđa;
- Kroz povećanje transparentnosti u javnim institucijama treba smanjiti administrativne prepreke i obezbijediti transparentno i blagovremeno pružanje informacija ekološkim organizacijama i aktivistima;
- Trebalo bi obezbijediti finansijsku i pravnu pomoć manjim ekološkim organizacijama i pojedinačnim aktivistima koji se suočavaju sa strateškim tužbama protiv učešća javnosti kako bi mogli da nastave svoje aktivnosti bez straha od finansijskog iscrpljivanja;
- Potrebno je uspostaviti programe podrške nastajanju i razvoju *watchdog* organizacija;
- Trebalo bi javno pozivati međunarodne organizacije i ambasade da podrže zaštitu ekoloških aktivista i prate implementaciju međunarodnih standarda u vezi sa pravima na zaštitu životne sredine.

Standard 20 | Podrška braniteljima/kama ljudskih prava koji rade u konfliktnim i postkonfliktnim situacijama

- Potrebno je rad na stvaranju održivog mira i kulturi sjećanja učiniti prioritetom/uvrstiti u prioritete za sve nivoe vlasti i javno isticati i podržavati rad branitelja/ki ljudskih prava u ovoj oblasti;
- Neophodno je odbaciti ratnohuškačku retoriku i dosljedno provoditi kaznenu politiku za širenje i raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti, negiranje genocida i ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca;
- Trebalo bi uskladiti zakone koji se odnose na tranzicionu pravdu na cijeloj teritoriji BiH;

- Trebalo bi priznati i finansijski podržati organizacije civilnog društva koje pružaju specifične usluge i rade na zaštiti prava žrtava rata, kao što su besplatna pravna i psihološka pomoć;
- Treba uzeti u obzir dosadašnje napore i znanja branitelja/ki ljudskih prava u domenu edukacija za mir i uvesti Mirovno obrazovanje u formalni obrazovni sistem.

IZVORI

Publikacije, internet i korespondencija

- Aarhus centar u BiH. 2024. „Usvojen Nacrt Zakona o građanskoj inicijativi i zaštiti građana/ki i aktivista/ica: Korak ka velikoj pobjedi za demokratiju i građanska prava u FBiH”. Aarhus centar. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://aarhus.ba/2024/06/27/usvojen-nacrt-zakona-o-gradanskoj-inicijativi-i-zastiti-gradana-ki-i-aktivista-ica-korak-ka-velikoj-pobjedi-za-demokratiju-i-gradanska-prava-u-fbih/>
- Bosilkova-Antovska, Anja, i Mladenovska, Simona. 2024, „From Silence to Strength: A Regional Response to SLAPPs in the Western Balkans”. Skopje: Balkan Civil Society Development Network. Accessed September 19, 2024. <https://balkancsd.net/novo/wp-content/uploads/2021/10/55-4-BCSDN-Regional-SLAPP-Research-1-1.pdf>
- Council of Europe, Commissioner for Human Rights. 2023. „High time for the authorities to accept LGBTI people and their rights, the perpetrators of the attack in Banja Luka must be sanctioned”. Strasbourg: Council of Europe. Accessed September 1, 2024. <https://www.coe.int/fi/web/commissioner/-/high-time-for-the-authorities-to-accept-lgbti-people-and-their-rights-the-perpetrators-of-the-attack-in-banja-luka-must-be-sanctioned-1>
- Council of Europe, Commissioner for Human Rights. 2024. „Human Rights and Gender Identity and Expression”. Strasbourg: Council of Europe. Accessed September 1, 2024. <https://rm.coe.int/issue-paper-on-human-rights-and-gender-identity-and-expression-by-dunj/1680aed541>
- Deutsche Welle. 2023. „Zakon o kleveti u RS: Posljednji ekser u kovčeg javne riječi.” Pristupljeno septembar 28, 2024. <https://www.dw.com/bs/usvojen-zakon-o-kleveti-u-rs-posljednji-ekser-u-pogrebni-kov%C4%8Deg-javne-rije%C4%8Di/a-66299384>
- Džaferović, Adem. 2024. „Hoće li FBiH uskoro dobiti zakon kojim će građani postati bitan faktor u društvu?”. Buka. Pristupljeno 21. 9. 2024.

<https://6yka.com/bih/hoce-li-fbih-uskoro-dobiti-zakon-kojim-ce-gradjani-postati-bitan-faktor-u-drustvu/>

- Džumhur, Jasminka, i Jukić, Nives, i Vranješ, Nevenko. 2024. „Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2023. godinu”. Banja Luka: Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Pristupljeno 21. 9. 2024. https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2024040915403579ser.pdf
- Đ, Lj., 2024. „Novi skandal u BiH: Rudarski lobi crta metu na čelu protivnika geoloških istraživanja i otvaranja rudnika”. Antikorupcija. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://antikorupcija.info/novi-skandal-u-bih-rudarski-lobi-crta-metu-na-celu-protivnika-geoloskih-istrazivanja-i-otvaranja-rudnika/>
- Eko akcija. 2021. „Male hidroelektrane u Bosni i Hercegovini”. Eko akcija. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://voda.ekoakcija.org/bs/sadrzaj/male-hidroelektrane-u-bosni-i-hercegovini>
- Eko aktivisti Vlasenica. 2024. „Bolje je sprečiti, nego lečiti”. Pristupljeno 21. 9. 2024. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0zkGdMS8GvagJaMYH611VJYgi79P5aHKnU5zflLdBKWiB-VYNrMdZzDKABCT22FC6Dkl&id=100090133088471
- Eko BiH mreža et al. 2023. „Čas odluke – s ljudima ove zemlje ili protiv njih? Otvoreno pismo bosanskohercegovačkim medijima vlasnici/ce, urednici/ce i novinari/ke medijskih servisa u BiH”. Eko mreža BiH, Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://ekobih.net/category/inicijative-mreze/>
- EU Delegation in South Africa. „EU Guidelines on Human Rights Defenders”. Accessed September 19, 2024. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/02_hr_guidelines_defenders_en_0.pdf
- Gerila info. 2024. „Jezero između Marsa i geoloških istraživanja”. Gerila info. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://www.gerila.info/jezero-izmedju-marsa-i-geoloskih-istrazivanja-video/>

Hanušić Bećirović, Adrijana et al. 2023. „Alternativni CEDAW izvještaj: Izvještaj organizacija civilnog društva o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena u Bosni i Hercegovini 2019–2023”. Sarajevo: Helsinški parlament građana Banjaluka i Prava za sve

Helsinški parlament građana Banja Luka. 2024. „Nasilje nad ženama i djecom je sastavni dio tradicionalne porodice?”. Helsinški parlament građana Banja Luka. Pristupljeno septembar 1, 2024. <https://hcabl.org/nasilje-nad-zenama-i-djecom-je-sastavni-dio-tradicionalne-porodice/>

Helsinški parlament građana Banja Luka. 2024. „Ombudsman za djecu Republike Srpske postupio u skladu sa žalbom Helsinškog parlamenta građana Banja Luka”. Pristupljeno septembar 1, 2024. <https://hcabl.org/ombudsman-za-djecu-republike-srpske-postupio-u-skladu-sa-zalbm-helsinskog-parlamenta-gradana-banja-luka/>

Human Rights House Foundation (HRHF). 2023. „Rights of Defenders – Principles and Standards Protecting and Empowering Human Rights Work”. HRHF. Accessed September 19, 2024. <https://humanrightshouse.org/wp-content/uploads/2023/12/2023-Rights-of-Defenders.pdf>

Jevđenić, Jelena. 2023a. „Moćnici protiv ekoloških aktivista: Optužili su me da sam kriva zbog pada njihovih dionica na berzi”. Autonomija. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://autonomija.info/mocnici-protiv-ekoloskih-aktivista-optuzili-su-me-da-sam-kriva-zbog-pada-njihovih-dionica-na-berzi/>

Jevđenić, Jelena. 2023b. „Teške rude za kritičnu budućnost građana BiH”. Tacno.net. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://tacno.net/jelena-jevdenic-teske-rude-za-kriticnu-buducnost-gradana-bih/>

Jokić, Aleksandar, i Kisin Zagajac, Jovana. 2023. *Priručnik za zaštitu prava novinara i aktivista nakon rekriminalizacije klevete*. Banja Luka: Transparency International Bosna i Hercegovina

- K, E., i R, D., i N, N. 2023. „I pored pokušaja vlasti da ih osujeti, održani masovni protesti u Vlasenici: ‘NE fabrici za hemijsko-termičku obradu plastike i opasnom zagađenju životne sredine’”. Antikorupcija. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://antikorupcija.info/iv-2023-i-pored-pokusaja-vlasti-da-ih-osujeti-odrzani-masovni-protesti-u-vlasenici-ne-fabrici-za-hemijsko-termicku-obradu-plastike-i-opasnom-zagadjanju-zivotne-sredine/>
- K., E., i N, N. 2023. „Vlasenica ili još jedna priča u kojoj su građani pokazali da ne zaslužuju ovako lošu vlast kakvu imaju”. Antikorupcija. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://antikorupcija.info/iv-2023-vlasenica-ili-jos-jedna-prica-u-kojoj-su-gradjani-pokazali-da-ne-zasluzuju-ovako-losu-vlast-kakvu-imaju/>
- Kardov, Kruno. 2024. „Represija nad okolišnim inicijativama i organizacijama civilnog društva u Hrvatskoj”. Zelena akcija. Pristupljeno 21. 9. 2024. https://www.zelena-akcija.hr/system/document/1355/doc_files/original/Analiza_represije_nad_okoli%C5%A1nim_civilnim_dru%C5%A1tvom_listopad_2024_final.pdf
- Katić, Goran. 2024. „Godinu dana borbe protiv rudnika kod Bistrice na zapadu BiH”. Radio slobodna Evropa. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/godina-dana-bistrice-rudnik-blokada-tuzbe/32980453.html>
- Kuća ljudskih prava Banja Luka. 2024. „Apel vlastima, vjerskim liderima i cjelokupnoj javnosti”. Pristupljeno septembar 28, 2024. <https://kucaljudskihprava.org/apel-vlastima-vjerskim-liderima-i-javnosti/>
- Lippman, Peter. 2024. „International Companies Wreak Havoc on the Environment: Is Bosnia-Herzegovina Becoming One Big European Mine? Part I”. Lefteast. Accessed September 19, 2024. <https://lefteast.org/bosnia-international-companies-wreak-havoc-on-the-environment/>
- Lučka, Dejan. 2023. „Javne rasprave - vrhunac slobode ili demokratska

fasada.” Pristupljeno septembar 28, 2024. <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/javne-rasprave-vrhunac-slobode-ili-demokratska-fasada>

Lučka, Dejan. 2024. *Analiza određenih odredbi Zakona o slobodi pristupa informacijama na nivou institucija Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Udruženje BH novinari

Madrigal-Borloz, Victor. 2021. „Practices of exclusion, Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity”. United Nations. Accessed September 1, 2024. <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/a76152-protection-against-violence-and-discrimination-based-sexual>

Maksimović, Dragan. 2024. „Od zelene oaze, do ekocida Medne”. Deutsche Welle. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://www.dw.com/bs/od-zelene-oaze-do-ekocida-medne/a-68477987>

Mańko, Rafał. 2024. „Strategic lawsuits against public participation (SLAPPs)”. Accessed September 19, 2024. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733668/EPRS_BRI\(2022\)733668_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733668/EPRS_BRI(2022)733668_EN.pdf)SLAPPs

Midžić, Alma et al. 2024. „Poglavlje 27: Procjena napretka u oblasti zaštite okoliša u Bosni i Hercegovini – Izvještaj iz sjene za period 2022-2023”. Zenica: Eko forum Zenica. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://www.ekoforumzenica.ba/wp-content/uploads/2024/04/Izvjestaj-iz-sjene-2024-Poglavlje-27.pdf>

Milojević, Milorad. 2023. „Dodik obećava ‘američki’ zakon za domaće ‘agente’”. Radio slobodna Evropa. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/republika-srpska-strani-agenti-dodik/32310537.html>

Mondo. 2024. „Dobili podršku od Dodika: Nekoliko udruženja građana traži izmjene Nacrta zakona o femicidu”. Mondo. Pristupljeno septembar 1, 2024. <https://mondo.ba/Info/Drustvo/a1272061/udruzenja-gradjana-trazi-izmjene-Nacrta-zakona-o-femicidu.html>

- Muslimović, Admir. 2024. „Zašto istrage korupcije za državne tužioce nisu od javnog interesa?”. Pristupljeno septembar 10, 2024. <https://detektor.ba/2024/03/08/zasto-istrage-korupcije-za-drzavne-tuzioce-nisu-od-javnog-interesa/>
- N1 BiH. 2023. „Dodik planira zakonom LGBT aktivistima zabraniti prilaz školama i fakultetima”. Pristupljeno septembar 1, 2024. <https://n1info.ba/vijesti/dodik-planira-zakonom-lgbt-aktivistima-zabraniti-prilaz-skolama-i-fakultetima/>
- N1 BiH. 2024. „TI BiH podnio tužbu zbog skrivanja informacija o postupanju Tužilaštva BiH po navodima OFAC-a o umiješanosti visokih zvaničnika u korupciju”. Pristupljeno septembar 10, 2024. <https://n1info.ba/vijesti/ti-bih-podnio-tuzbu-zbog-skrivanja-informacija-o-postupanju-tuzilastva-bih-po-navodima-ofac-a-o-umjesanosti-visokih-zvanicnika-u-korupciju>
- Objavi.ba. 2024. „Velika pobjeda Hajrije Čobo: Propast SLAPP tužbe Adriatic Metalsa protiv odvažne aktivistice!”. Objavi.ba. Pristupljeno 21. 9. 2024. <https://objavi.ba/velika-pobjeda-hajrije-cobo-propast-slapp-tuzbe-adriatic-metalsa-protiv-odvazne-aktivistice/,%20VELIKA%20POBJEDA%20HAJRIJE%20%C4%8COCOBO:%20Propast%20SLAPP%20tu%C5%BEbe%20Adriatic%20Metalsa%20protiv%20odva%C5%BEne%20aktivistice!>
- OSCE. 2023. „Zajednička izjava UN-a, OSCE-a, Vijeća Evrope i EU u BiH o izmjenama Krivičnog zakona RS-a kojima se ponovo kriminalizuje kleveta.” Pristupljeno septembar 28, 2024. <https://www.osce.org/hbs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/548941>
- OSCE. 2024. „Skoro 30 godina nakon završetka rata u Bosni i Hercegovini, žrtve rata su i dalje zanemarene”. Pristupljeno septembar 12, 2024. <https://www.osce.org/hbs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/561703>

- OSCE/ODIHR. 2015. „Smernice o zaštiti branitelja ljudskih prava”. Varšava: OEBS Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR). Pristupljeno septembar 1, 2024. <https://www.osce.org/files/f/documents/d/3/195336.pdf>
- Parlament.ba. 2018. „Informacija o projektu PRO-Budućnost i Platformi za mir”. Pristupljeno avgust 26, 2024. <https://www.parlament.ba/act/ActDetails?actId=988>
- Petrić, Aleksandra. 2024. Sažetak politike „U otpor vjerujemo, sigurnost i podršku trebamo: položaj braniteljica ljudskih prava u Bosni i Hercegovini i naredni koraci”. Banja Luka: UN Women i Ured visokog komesara UN za ljudska prava u BiH
- Popović, Dragan M. „Vodič kroz tranzicijsku pravdu u Bosni i Hercegovini”. Razvojni program Ujedinjenih nacija u BiH. Pristupljeno septembar 12, 2024. http://www.mpr.gov.ba/web_dokumenti/Vodic%20kroz%20tranzicijsku%20pravdu%20u%20BiH.pdf
- Pruth, Charlotte and Zillén, Eva. 2023. *Hope and Resistance go Together, the State of Women Human Rights Defenders in 2023*. Stockholm: Kvinna till Kvinna
- R., B. 2024. „Licemjernost vlasti RS-a: Dok druge optužuju da su strani plaćenici, uzimaju dolare od tih istih stranaca”. Klix. Pristupljeno septembar 10, 2024. <https://www.klix.ba/vijesti/bih/licemjernost-vlasti-rs-a-dok-druge-optuzuju-da-su-strani-placenici-uzimaju-dolare-od-tih-istih-stranaca/240623041>
- Roditelji za prava djece. 2023. „Zakon protiv nasilja ili zakon protiv porodice”. Roditelji za prava djece. Pristupljeno septembar 1, 2024. <https://roditeljizapradjece.org/zakon-protiv-nasilja-ili-zakon-protiv-porodice/>
- The Daphne Caruana Galizia Foundation (DCGF), The Coalition Against SLAPPs in Europe (CASE). 2023. „SLAPPs: A Threat to Democracy Continues to Grow - A 2023 Report Update”. CASE. Accessed

September 19, 2024. <https://www.the-case.eu/wp-content/uploads/2023/08/20230703-CASE-UPDATE-REPORT-2023-1.pdf>

The Economist Intelligence Unit Limited (EIU). 2024. „Democracy Index 2023 – A e of conflict”

TI BiH. 2024a. „Ministarstvo pravde skriva Nacrt zakona o Sudu BiH”. Pristupljeno septembar 10, 2024. <https://ti-bih.org/ti-bih-ministarstvo-pravde-skriva-nacrt-zakona-o-sudu-bih/>

TIBiH. 2024b. „TIBiH podnio tužbu zbog skrivanja informacija o postupanju Tužilaštva BiH po navodima OFAC-a o umiješanosti visokih zvaničnika u korupciju”. Pristupljeno septembar 10, 2024. <https://ti-bih.org/ti-bih-files-lawsuit-over-withholding-information-regarding-actions-of-bih-prosecutors-office/>

Pravo

Agreement on Human Rights, Annex VI – General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (Dayton Agreement). 1995. Accessed May 1, 2024. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf

Constitution of Bosnia and Herzegovina – Annex IV – General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina (Ustav BiH). 1995. Accessed May 1, 2024. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR). 1950. European Treaty Series Nos. 005, 009, 044, 045, 046, 055, 114, 117, 118, 140, 146, 155, 177, 187, 194, 204, 213 and 214. Council of Europe

Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, (Aarhus Convention). 1998. Aarhus

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against

Women (CEDAW). 1979. 34/180, New York: United Nations General Assembly

Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (DRRI). 1998. A/RES/53/144

Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information (recast). 2019. Official Journal of the European Union L 172/56

European Social Charter (Revised) (ESC). 1996. ETS 163. Council of Europe

International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). 1966. Res. A/RES/21/2200, Paris: United Nations General Assembly

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR). 1966. Res. A/RES/2200. New York: United Nations General Assembly

Krivični zakonik Republike Srpske. 2017. Službeni glasnik Republike Srpske, brojevi 64/2017, 104/2018, 15/2021, 89/2021, 73/2023 i Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 9/2024

Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine. 2024. Broj AP-627/23 od 18. 4. 2024.

Predmet pred Institucijom ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Broj Ž-BL-05-155/22

Preporuka Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine. 2022. Broj 171/22 od 24. 6. 2022.

Presuda broj 360P06717723P. 2024. Kakanj: Općinski sud u Kaknju. Presuda od 16. 6. 2024.

Rješenje Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine. 2024. broj UP 10-07-24-1293/24 od 3. 6. 2024.

Rješenje Žalbenog vijeća pri Vijeću ministara BiH. 2024. broj UP1ŽV-07-24-1/24 od 9. 9. 2024

Rješenje Žalbenog vijeća pri Vijeću ministara. 2023. Broj UP2ŽV-07-117/23 od 19. 12. 2023

Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine – prečišćen tekst. 2010. Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, broj 2/2010

Universal Declaration of Human Rights (UDHR). 1948. A/RES/217

Ustav Bosansko-podrinjskog kantona Goražde. 1998. Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, broj: 8/1998, 10/2000, 5/2003 i 8/2004

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine. 1994. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, brojevi 1/1994, 13/1997, 16/2002, 22/2002, 52/2002, 60/2002, 18/2003, 63/2003, 9/2004, 20/2004, 33/2004, 71/2005, 72/2005 i 88/2008

Ustav Hercegbosanske županije. 1996. Narodne novine Hercegbosanske županije, broj: 3/1996, 9/2000, 9/2004 i 10/2005

Ustav Hercegovačko-neretvanskog kantona. 1998. Narodne novine Hercegovačko-neretvanskog kantona, brojevi 2/1998, 4/2000 i 7/2004

Ustav Kantona Sarajevo. 1996. Službene novine Kantona Sarajevo, brojevi 1/1996, 2/1996, 3/1996, 16/1997, 14/2000, 4/2001, 28/2004, 6/2013 i 31/2017

Ustav Republike Srpske. 1992. Službeni glasnik Republike Srpske, brojevi 21/1992, 28/1994, 8/1996, 13/1996, 15/1996, 16/1996, 21/1996, 21/2002, 31/2002, 31/2003, 98/2003 i 115/2005

Ustav Srednjobosanskog kantona. 1997. Službene novine Srednjobosanskog kantona, brojevi 1/1997, 7/1998, 5/1997, 6/1997, 2/1998, 8/1998, 10/2000, 8/2003, 2/2004 i 14/2004

Ustav Tuzlanskog kantona. 1997. Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona, brojevi 7/1997 i 3/1999 i Službene novine Tuzlanskog kantona, brojevi 13/1999, 10/2000, 14/2002, 6/2004 i 10/2004

Ustav Unsko-sanskog kantona. 2004. Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona, brojevi 1/2004 i 11/2004

Ustav Zeničko-dobojskog kantona. 1996. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 7/1996 i Službene novine Zeničko-dobojskog kantona, brojevi 1/1996, 10/2000, 8/2004, 10/2004. i 10/2004

Ustav Županije Posavske. 1996. Narodne novine Županije Posavske, brojevi 1/1996, 3/1996, 7/1999, 3/2000, 5/2000 i 7/2004

Ustav Županije Zapadnohercegovačke. 1996. Narodne novine Županije Zapadnohercegovačke, brojevi 1/1996, 2/1999, 14/2000, 17/2000 1/2003 i 10/2004

Visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini. 2021. „Odluka visokog predstavnika kojom se donosi Zakon o dopuni Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine”. Office of the High Representative. Pristupljeno septembar 10, 2024. <https://www.ohr.int/odluka-visokog-predstavnika-kojom-se-donosi-zakon-o-dopuni-kaznenog-zakona-bosne-i-hercegovine/>

Zakon o opštem upravnom postupku Republike Srpske. 2002. Službeni glasnik Republike Srpske brojevi 13/2002, 87/2007, 50/2010 i 66/2018

Zakon o slobodi pristupa informacijama Federacije Bosne i Hercegovine. 2001. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine brojevi 32/2001 i 48/2011

Zakon o slobodi pristupa informacijama na nivou institucija Bosne i Hercegovine. 2023. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 61/2023

Zakon o slobodi pristupa informacijama Republike Srpske. 2001. Službeni glasnik Republike Srpske broj 20/2001

Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata u Federaciji Bosne i Hercegovine. 2023. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 60/2023

Pristup informacijama

Okružno javno tužilaštvo Banja Luka. 2024. Broj: IT-236/24 od 30. 7. 2024.

Okružno javno tužilaštvo Istočno Sarajevo. 2024. Broj: IT-54/24 od 31. 7. 2024.

Okružno javno tužilaštvo Prijedor. 2024. Odgovor upućen mejlom bez naznačenja broja predmeta od 1. 8. 2024.

Okružno javno tužilaštvo Bijeljina. 2024. Odgovor upućen mejlom bez naznačenja broja predmeta od 21. 8. 2024.

Okružno javno tužilaštvo Doboj. 2024. Broj: IT-92/24 od 21. 8. 2024.

Okružno javno tužilaštvo Trebinje. 2024. Broj: IT-25-1/24 od 16. 8. 2024.

Intervjui i prepiske

Dakić, Tihomir. 2024. Intervju sproveden od strane Dejana Lučke. 30. septembar 2024.

Intervju 1 (N. N. I). 2024. Intervju sproveden od strane Amila Brkovića. 27. avgust 2024.

Intervju 2 (N. N. II). 2024. Intervju sproveden od strane Dragane Dardić, 7. novembar 2024.

Izvod iz pisane korespondencije između upravnog inspektora i Centra za istraživačko novinarstvo

Kosanović, Sonja. 2024. Prepiska u vezi sa tekućim slučajevima. Prepiska sa Dejanom Lučkom. Novembar 2024.

Kreševljaković, Nina. 2024. Intervju sproveden od strane Dejana Lučke. 30. septembar 2024.

Muhadžić, Merjem. 2024. Intervju sproveden od strane Dragane Dardić, 19. septembar 2024.

Pandurević, Darko. 2024. Intervju sproveden od strane Amila Brkovića. 27. avgust 2024.

Puhalo, Srđan. 2024. Intervju sproveden od strane Dragane Dardić, 21. septembar 2024.

Todorović, Branko. 2024. Intervju sproveden od strane Jovane Đukić. 17. septembar 2024.

Trifunović, Aleksandar. 2024. Intervju sproveden od strane Jovane Đukić. 20. septembar 2024.

Kuća ljudskih prava Banjaluka je platforma za jačanje udruženih organizacija civilnog društva i njihovog uticaja na stanje ljudskih prava u zemlji i okruženju. Inicijativa za uspostavljanje Kuće ljudskih prava u Banjaluci postoji od 2016. godine. Inicijativu je podržalo 17 organizacija civilnog društva sa sjedištem u Banjaluci i okolini. U aprilu 2023. godine Kuća ljudskih prava Banjaluka zvanično je postala dio Mreže kuća ljudskih prava, koje djeluju u 11 evroazijskih država. Osnivačice Kuće ljudskih prava Banjaluka su: Helsinški parlament građana Banjaluka, „Zdravo da ste”, Transparency International u BiH, Centar za životnu sredinu i Banjalučki centar za ljudska prava.

